

М О Л О Д И Й

З РОМАНУ
„ПАРТІЯ“

Лише Молодий сидів на вікні, троянда
забута і зім'ята в жменю, зорі вибухають,
як пострілів огні, навколо місяця — непро-
стреленої мішені.

І в вечір,

коли весни струм,
по жилах і нервах протікав наснагою,
чорним птахом сів на серце сум,
вивівши ударом його з рівноваги.
Вечір

між зір, натертих до блиску, біг,
по шосе шляху чумацького угорі,
Лише світився погано

верхній ріг
зірки червоної на копрі.
І обірвалась думка,

сумові оббивши крила,
мрії приземливши в заштибовану траву:
„Мабуть лямпочка перегоріла,
треба б полізти і вкрутити нову“.
Вітер майнув по шахті зі свистом.
Замислився Молодий, сидячи на вікні,
і думки розлетілись шляхами зміїстими,
на весни норовистім коні..
— Про що замислився чемпіоне світовий?
Спіткнулись і впали бистрі коні думок.
Жартівливо приміряла до Мишкової голови
з невиразних квітів пахучий вінок.
— Так Скибко..

Про все взагалі..
Горять думки, різноманітні й стислі,
ніби руду й кокс везуть каталі
в гарячу домну моєї мислі.
І б'ється в мені мале і велике,
перетопом важким і глибоким
і роботи моєї вже чавунний потік,

ллеться деталями в днів опоки.
Наділа вінок і скочила на вікно,
легенька, як вітрець у полі.
Небо,
наче моря перевернуте дно,
зорі, як краплі останні стікають поволі.
І місячне світло перебігало пучкою,
по струнах пасів з неповторним вмінням,
коли кліть, навантажену, виривали рвучко
з шпари землі, двигуни в машинній.
І ніч пропливала на малих вітрилах
у безмаячну і недосліджену даль.
— А я, коли замисленим тебе вздріла,
думка, Мишко ударивсь в печаль.
А кулі тривоги летіли і били,
просто в яблучко серця, усі, як одна:
— А що, коли розлюбив таки милий
і життя розірветься, як туга струна?
І притихла.

Вирівняла в спокій лице,
мов узяла на це свої останні сили.
„Може...

запізно говорити „про це“,
ой, Мишку, милий мій, милий...“
І боялась, щоб, говорячи з ним,
не впустити усмішку гірку,
а тривога стояла в неї за плечима,
пучку тримаючи на курку.
— Печаль!

А навіщо вона мені?
І навіщо взагалі вона є, хто зна?
Коли крізь мої,
крізь твої, Скибко, дні,
радість, бадьорість іде наскрізна.
Звісно, і їх ще нам дещо мало
і день не кожний,
п'ється нам з медом,
Але ж перевертається!
(і саме нами) земля
з точки опору, не знайденої Архімедом!
Але ж я,

комсомолец і комуніст,
відповідаю перед партією й собою,
щоб життя був новий, більшовицький зріст,
добірний, як вугіль мого забою.
Та печалі місця нема і не може бути,
між вчинками й мислями в нас,
як між параграфами нашого статуту,

не може бути місцем прориву Донбас.
Ех, Скирко!

Так погляну на себе,
на життя молодее своє,
і ніби нічого мені більш не треба,
ніби все і вдосталь у мене є.
Та й справді!

Сама поглянь,
чого ще лити в життя мого чарку?
Шахта першою перевищила плян
на Донбасівську всю кочегарку.
А на шахті, найкращою з кращих
по Союзу Республік великім краю,
знають не бачивши мільйони трудящих,
бригаду Молодого...

Мою...

Ну, перший...

Так це мені не контрамарка
в соціалізм увійти без черги, як авангард,
це право

іти разом з класою, туди, де жарко,
де куль, мокрих лав і учоби гарт.
... Ніч піднімала додаткові вітрила,
хилився на бік у ході її корабель
в піну й хвилю хмар, геть ним збило
сині штилі небесних пустель.
Тихо стало на одкатці на мить,
мов хто тишу

раптом скинув з плеча,
але знов сигнал у машинну дзвенить
і з дна землі кліть вугілля кача.
— От, це дріб'язок,

але все воно вмісті,
злютована з життям „дрібничка“ така.
Уже готовий будинок у Соцмісті,
де буде комуна ударного молодняка.
Дівчина, парубок чи жонаті,
з касарень, де тісно жити нам далі,
перейдуть туди. Кожному по кімнаті.
Ну, клюбу та яслів культурні деталі.
Або взяти цю премію — синій костюм,
закордонним до нього досить далеко,
приємно,

але не так те, що складка струною,
а те, що премія за проходку штрека.
Так, вийдеш, бувало,

виїхавши з-під забою,
на шахтні дороги, де вітри просівають штиб,

і лежить же!

Усеньке життя перед тобою,
нами ж пройдене штреками вшир і вглиб.
І з забою, заводів і далеких міст,
у серце моє, через насипи й мости,
звозять

життя більшовицький зміст,
Республіки вантажені поїзди.

І буває так:

стою, ще не скинувши „ребу“,
вечір так близько, що можна кинути трап
і крутиться переді мною земля, як глобус,
з білими плямами старих мап.

І розумієш,

до цього ж пройдуть цілі віки,
і тільки життя кляси для цього стане,
але мені хочеться
пройти усі материки,
містами й греблями Дніпрельстану.

Усе в мене є.

І зоря на копрі, і розум, і сила,
і найсміливіша з людських дійсностей і ідей,
от тільки...

Ти мене, Скибка, не полюбила.

та...

патефона не дістану ніде...

І викинув за вікно просто,
давши рукою рвучкий розгін,
троянди колючий хвостик,
оббитий об підвіконня й коліна.
Перспективу мовчанки обмежила мить.
Скибка сказала тихо й весело:
— Що ж тебе, Мишку...

... Любить...

Тобі ж, щоб кіс золоті перевесла,
щоб очі, море з небом навпіл,
а в мене сірі.

та й коси у мене русі...

... Договорити не вистачило сил
у напруженні цілунку Марусі..
І ніч зашумувала у м'ясному вирі,
але так легко проплисти в ньому тобі!
— Скибка, моя!

То нічого, що сірі...

Бачиш, я цілую їх, як голубі...

Ех!

Добре сидіти, обнявшись з милою,
у теплих канапах весняних ночей,

і пестити з ніжністю й силою
тримтячу й бажану пружкість грудей.
Люба торка тобі щоку кінчиком вії,
наче краєм проміння, сонце по лицю зачепило...
То не весна!

То її тінь, коли в ночі такий,
не лежала на руках у тебе мила.
А ночі корабель летів крізь рифи й пісок,
Реї тріщали на всіх чотирьох вітрах.
Упав з голови у Марусі вінок,
та й без нього кружить голову пах...
Ну, й чого ще тобі, до життя твого треба,
коли мила прийшла, щоб любити,
коли теплим вином, змішано море, і небо
і налято в склянки орбіт!..

народження комуніста

Як вершник, що пережив на сидлі десяток боїв, коногон Волошин любив коня.

Вітистою блискавкою джв'якнув бич у шахтне оболочко конячого крупа і як грім по весні покотились вагончики під ухил за „Баламута“.

Волошин зупинив порожняк і побіг, пригадуючи, що коногон Бардадим клявся рішити жисті „Баламута“ за незумисний удар копитом, і поки біг, думав Волошин про крайнього коня у шахті — гордої і непокірної крові наркомземівських стаєн.

„Ні, цього не можна простити“ — сказав він собі і йому стало образливо, що вчинки шибайголів, подібних до Бардадима, зітерли слово хуліган під землею і підмінили рівноцінним — словом його фаху — коногон. Ці думки мішалися зі спогадами про коня.

„Рік тому їздив на „Баламуті“ Семенцов, директор радгоспу, який нічим не відрізнявся від директорів рудоправ, що сідають за демено автомашини, розчавлюючи по виселках шахтарських курей. Семенцову подобалося місце візника, він як п'яний Балага з „Війни і Мира“ гасав ланами, після чого, як оболочко, кінь, повертався до стайні, ввесь у милі. Одного разу, коли заправляли вудила, „Баламут“ ледве не перекусив заручний перстень директорові і тоді, щоб помститися, продав його Семенцов до шахти“.

Волошин глянув угору. Він любив чисте селянське небо. Вічно мінливі визерунки оболоків змінювали погані думки на добрі. Але знаного з дитинства неба не було. І тоді подумав Волошин, що так і кінь згадував світлу землю, по якій пролітав, голову несучи так високо, немовби сонце квіткою було, встромлене йому у вуздечку.

Волошин не помилився. Винахідливий на помсту Бардадим вивів „Баламута“ в забутий корінний штрек, прив'язав упригнул до копит барок і різанув бичем оксамитову спину. Кінь рвонувся, але барок боляче почав бити його по ногах і, здавалося, що біжить „Баламут“ крізь шерехи шпідрутенів Миколая Першого. Через кілька сажнів барок збив копито і воно лишилося на дорозі, тонке як порцелянова чашка, налята кров'ю, але зупинитися було годі. Коня гнали

під укіс сім вагонеток і „Баламут“ вдарився в зазубень і розбився об непотрібний нікому шар породи.

Бардадим не встиг вибігти із штрека, як віч-на-віч здивався із Волошином. На одну мить уявив Волошин широкий мах та моторний клус чистокровних, але грубих і негарних рисаків Західньої Європи з красою рухів, виточенністю і найвищим благородством арабських скакунів, які так недодільно збіглися у загиблому коневі — і його охопила лютя.

— Голову одірвуть тобі мало, паразит радянської влади. — Волошин суворо глянув на Бардадима, хамлуватого парубка з задом, ширшим за плечі. — Що ти з конем зробив? Камінь ти чи людина? Он подивись, Бондаренкова Вустя за врубовкою, як тварину, доглядає.

Бардадим здерев'янів, зуби як піна, скипілись йому на чорних губах. Але замість знайомої брудної лайки Волошин почув:

— Прости мені, батьку, більше не буду, не говори тільки нікому.

Але Волошин не повірив куркульському маневру. (Він був упевнений, що Бардадим — син куркуля). До них підійшов черговий інженер і Волошин розказав йому все, як було.

— Я усуваю вас од роботи. — Інженер холодно подивився на зад коногона — замашну лимонадку, відому всій рудоуправі.

— Почекай, каліч, вийму з тебе пару очей, чортів дамо, я не сам.

Останні слова хулігана долетіли до Волошина, біля його вагонеток. Він відбивався у вугільних шарах і здавалося, що іде з конем по береговині Володимирського ставка і немов у свічаді бачить широку, як ліжко, спину і гриву, по якій стікають молочні краплини конвалій.

Волошин почав підсобляти коневі взяти узвіз. Але попереду утворилося захаращення, на колії забурилися вагончики і десяток кінських поїздів збилися до купи. „Завмерла в стовбурі кліть, зупинився конвеєр, у лавах чекають на порожняк“. Усю абсурдність кінського транспорту, нікчемну його швидкість і маневровість уявив коногон. Він подумав про залізницю і згадав непрочитаний лист.

Із колгоспу писали товариші, що „насінення зібрали повністю, проте погано з тяговою силою і нехватка тямущих людей. Якщо можеш лишити шахту, приїзди підсобити — приймемо тебе з душею і з серцем“.

Останні слова схвилювали Волошина. Був він із Володимерівки і на шахти пішов після розстрілу сина, що увійшов у терикон, як у сине шатро. На селі було небезпечно і старий Волошин пішов під землю, знаючи, що шахтарі завжди заступаються за батька червоногвардійцего. І от тепер через десять років кличуть його товариші на теплу пухнасту землю.

— Так, над цим варто подумати, — сказав Волошин і раптом молододібно закричав:

— Ну, ну, давай, давай, — і пішов допомогти лимонадкою поставити на місце забурені вагонетки.

До шахти прибували радянські електровози. Коли на поверхні Волошин дивився, як їх розвантажують, йому було неприємно. Він почував себе зайвим у шахті. І хоч знав, що це почуття невірне, виношував його у собі. Як багатьом його віку, йому подобалося бути несправедливо ображеним.

Коногон був культурна людина, був обізнаний з історією, пам'ятав, як кілька років тому люди, лежачи, обушком довбали вугілля, так само, як шість тисяч років тому в асирійських копальнях.

Волошин пригадав свою радість, коли в шахту до них спустили закордонну зарубну „Суліван“ і потім нове почуття власної гідності, коли спрацьованих „Суліванів“ підмінили радянські машини „Д. Т.“ Але тоді вітав він машиновий порятунок від каторжної праці, а тепер електровози вугілля визволяють його, коногона, від його повільної, безсилої роботи. „Нікому непотрібний його запряг, в якому не видно, де починається вагонетка і де кінчається кінь“. Волошин сів на бурту породи „вчитися“. Це слово кілька день не виходило з голови: „а чи варто вчитися в п'ятдесят років?“

Навальниці співають весняної пісні і кидають на конвеєр зірване вугілля. Волошин довго дивиться на іскристий водоспад і ніяк не може зрозуміти, яка сила примушує вугілля йти догори. Коногон червоніє, йому здається, ніби навальниці дивляться на нього, як на порожню породу, що засміччує шахту. І раптом усвідомлює себе за силу села тимчасово перенесену в шахту, яку треба неодмінно знов повернути до села.

„Там згодиться моя тисячолітня любов до коней, що нею проїнята моя кров, та й голова моя знає, на якій землі родить пшениця більш, ніж — у якій лаві є вугілля марки П. Ж. або попільність менша“.

Коногон твердо постановив кинути шахту, але селянська обережність застерігала зробити цей необдуманий крок. І Волошин вирішив піти у відпустку, щоб поміркувати, чи варто залишати шахту, чи ні.

До того мовчазний завідувач весело заговорив (шахта виконувала програму).

— А з яких ти хуторів саме?

— Я з Володимирівки. — Волошин подивився у вікно. Як величезне листя, повне свіжої небесної сині, на вітах доріг розпустились калюжі.

— Вузьке вікно, а видно з нього он скільки. — Завідувач підійшов до вікна й поглянув: на поїзди, вантажені вугіллям, на сині терикони, на копри, вкриті золотим лаком весняного сонця. Він подивився у надпоривне обличчя коногона і побачив, що дерева простягли у вікно листя, берке, як поштові марки. Йому забажалося писати, щоб листи, як ластівки у всі кінці світа приносили радісну звістку, що його шахта виконує програму.

— Так ти з Володимирівки, кажеш?

Волошин помітив, що цигарку завідувача, як зозулині сльози гілку—обволакає сріблястий попіл,—це у Володимирівці артіль „Шевченкова Криниця“ (шахта була теж ім. Шевченка), що цілу зиму шахтарів городиною годувала?

— Авжеж у Володимирівці, а то в кого ж!—з гордістю за своє село мовив Волошин.

— Ну, так от, була тут у нас у партосередку розмова. Завідувач зірвав вишневий листок і з насолодою, як цукерок, почав смоктати,—одне слово, забирай на вибір з шахтної стайні двадцятєро коней і мотай на село. Скажи колгоспникам—подарунком від шахтарів. Тільки нехай обсіваються так, як ми виконуємо вугільну програму.—Завідувач потягнувся до телефона.—А посієш, повертайся, ми обговорювали твою кандидатуру, будеш машиністом електровозу. Ну, бувай.

Вузьку, як чепігу, руку вклав завідувач у долоню Волошинові. „Мою кандидатуру обговорював партосередок“. Почуття власної гідності охопило коногона.

Вольова робота відбувалася в душі Волошина. Був він позапартійний, але партія наближала його до себе. „Кинути шахту. І як я міг думати тільки про це?“. З неприхованим жахом почував Волошин хибність своєї думки. „Як просто вивів завідувач на чисту воду мої думки. Посієш—повертайся знов. І що більше шахтні коні зорють гектарів, то більше вугілля піде на-гора“.

Волошин повернувся до шахти. „Вугілля, як чорноземля“—думав він—„на якій зростає індустрія, а він, і Бондаренкова Вустя, і он той вибійник, що уперся животом на перфоратор, і тисячі людей під землею—живі паростки отут на страшній глибині, і гілляста, буйна як сад, індустрія зв'язує нас із сонцем“.—У стайні оповів його дух запашного сіна. Коногон упіймав двох горобців, яких рік тому заніс під землю. Довго напував їх слиною, образливо думав, що без сонця навіть і птах не виживе. Кобила впізнала господаря і оксамитовими губами жартівливо охопила його пальці.

— Ну, „Врода“, на-гора!

Слово це діяло сильніше, ніж бич. Коли коногон промовляв його, кінь щосили тяг вагонети до стволу. Так і тепер. „Врода“ побігла вперед. Вона виштовхнула з кліті веселих навалниць і стала, чекаючи на господаря. Спідньою сорочкою Волошин замотав їй розумні очі й вони вдвох підвелися до сонця.

Увечорі гнав Волошин поперед себе табуном двадцятєро інбридінгових, красивих коней, обсипаних зірками вугільних ран. Коні почували чорноземлю і це почуття відбивалося на Волошинові. „З такою підтримкою від робітників „Шевченкова криниця“ до строку впорається з сівбою“,—думав коногон. Він знав: найбільшою насолодою для одих тварин було тюпати по землі, торкатись губами до неї, що зароджувала життя молодій траві.

Сонце сховалося і зайшла ніч навколо, але над місцем, де допалало сонце, небо було блакитне, невиданої в світі голубизни.

Коні спустилися до гаю і раптом побачив Волошин: із-за білих, схожих на свічки, берез вийшов Бардадим і націлився з обріза. Волошин зрозумів, що то була смерть, але він не закричав, і не зупиняючи коня, їхав уперед, відчуючи життєрадісний дух землі. „Шкода, що на грудях моїх партквитка немає“—подумав він і відразу ж згадав, що замах, направлений на партію, він приймає на себе і що куркульський син напевно гадає, що він комуніст. Волошин згадав усе це і йому стало ясно. Так ясно не було ще ніколи. Волошина оглушив постріл і відчув він, що по грудях, як сльози матері, котиться кров.

А втім, ніякого постріла не було—просто розпукнулася набрякла соком брунька на вербі. Волошин спав на коні і наївна дитяча слина стікала йому за комір. Він прокинувся від весняного холодка, що йшов від землі. Обіруч буханцями печеного хліба стояли запорізькі могили.

Ніч була темна—як у шахті. Десь далеко на обрії хиталися зорі, немов би шахтарі несли свої золоті лампи „Деві“.

Гришине

морська розмова

ЧЕРВОНОФЛОТЦЯМ

В рейді спочинуло сто якорів,
В сутінках—синії коси морів,
Стане у димі ранковому крейсер—
Скроплений піснею путь свою креслить.

Весь він обмитий в ранковій зорі—
Ось він пишається з хвилями в грі.
Гордого кіля блакитне сріблò
З хвилями в танки мінливі пішло.

Блисне промінням прорізаний вимпел—
Знає команду в бузковому димі.
В синяву трауром врізались труби,
Пасмами бурі задумано курять.

Ранок на рейді. І реї у грі.
В сутінках—сине писання морів.
Дзвінко свисток, мов крізь сон, у матроса—
Білих чайок колихається розсип.

Піде в обійми з безоднями буйними
Наших морів наречена улюблена.
Стрічка тріпоче у чорноморця,
Вітер в лице. І просолене сонце.

З піснею вийдемо в чисте море,
В пісню одягнем бурхливі простори.
Чуєш, сирен буревійну баляду?
Крейсер наш дійде із нею до ладу.

Ближче й мідніше розмова морська—
В топках потроєна сила палка.
Ложе жаркè в шуруванні пашить,
В нори пірнають блискучі поршні.

Теплою кров'ю йде сила в машини,
Буряні напади нас не зупинять.
Чуєш, як дихають чітко мотори?
Бачиш, як хід хвильорізами творять?

Бур і вітрів стоголосу нараду
Крейсер розріже й гвинтами затравить.
Жерла гармат підвелись ненажерні,—
Ми далину розстріляли в маневрах.

Вечір на рейді. У реях згорів,
В сутінках—сине писання морів.
Стрічка тріпоче у чорноморця.
Вітер в лице, і—вечірнє сонце.

Переклав А. Панів

курсом nord-ost^{*)}

КОЛОНИЯ НА СКЕЛІ

„Сибіряков“ нас випередив. Його не затримали, як нас, невідомі острови. Коли „Русанов“ підходив до острова Хатнього, „Сибіряков“ показав корму і подався на північ — обходити Північну Землю. Можливо, сибіряковці не хотіли на нас чекати. Вони образилися ще тоді, коли біля острова Діксона наш криголам проїшов повз їх і не привітався гудком. Скільки то було важливо та й взагалі чи потрібне було в той момент, сказати важко. Наш капітан заявив, що він збирався урочисто прощатися з „Сибіряковим“ на розі Челюскіна, а покищо офіційальщина та сантименти йому не в голові.

Та це не важно.

Моторний човен, підплигуючи на хвилях, наближається до нас. У човні четверо людей. Їхніх обличчя ще впізнати не можна, але їхні постаті світять радістю, наче космічним промінням. Човен наближається, і я впізнаю партизанську постать Ушакова. Засмалцьований, кольору кави кожушок щільно облягає його. На голові кругленька шапка типу кубанки, а на носі американські окуляри. В човні ж біля мотора Ходов, за стерном Журавльов, а між ними Урванцев.

Ось вони вже на палубі „Русанова“. Тут обійми і міцне стикування рук. Умовляють капітана підійти ближче до їхнього становища на острові Хатньому. Чекаючи на пароплав, вони докладно проміряли глибини біля своєї станції в протоці між островами Хатнім та островом Довгим. Хатнім островом назвали ту скелю, де прожили два роки. Це, справді, лише велика скеля з кількома малесенькими наливними косами, — швидше пляжами, — біля своїх берегів.

Журавльов за лоцмана пішов на капітанський місток. Наш капітан, не зважаючи на свою обережність, погодився зайти в протоку, ближче до берега. Наступних днів він міг лише радіти з того. Коли в морі північний вітер зняв шторм, „Русанов“ у протоці був під захистом о. Хатнього від вітру та хвиль.

Перші дні, що їх провели зимівники на пароплаві, поки розвантажували на берег та навантажували з берега, були дні роз-

*) Продовження. Початок див. „Молодія“ № 1-2, № 3 ц. р.

гардіяшу. Кожен багато розповідав, але без системи, переплигуючи з одної пригоди на іншу. Про один випадок можна було почути оповідання в чотирьох варіантах, бо один був безпосередній учасник, другий спостерігав, третьому розповіли негайно, а четвертий, переважно радист Ходов, довідувався через деякий час, коли, нарешті, збирались усі разом.

Зимівників засипали тисячами запитань: чи чули вони гуркіт моторів дирижабля, що минулого року пролітав над закутаною туманом Північною Землею? Чи багато їли ведмежего м'яса? Чи вдале було полювання? Як сподобались радіовечери, спеціально для них влаштовувані взимку в Ленінграді? Відкіля у них живі білі ведмежата? Як сталося, що вітер зламав щоглу електровітряка? Ну, і безліч подібних запитань, кінчаючи запитанням — чи не знайшли вони золота.

Ми бачили докладну мапу Північної Землі, намальовану Урванцевим в результаті його подорожів навколо всіх островів, та чули відповіді, що дирижабля вони не помітили, хоч і чекали. Найкращою стравою для них було ведмеже м'ясо. Забили вони 140 ведмедів, багатьох морських зайців, двох моржів та п'ять білук, 37 лисиць і навіть кількох оленів на південному острові землі — це в основному робота Журавльова. Радіовечори взимку було чути добре, влітку погано, музики на вечорах не потрібно було, бо музику могли щодня звідки завгодно ловити. Білих ведмежат захопили взимку вбивши ведмедицю. Їх називали Мишка та Машка, але сьогодні Машка здохла, з'ївши шматок битого скла, що його багато біля будинку. Ведмежата, звичайно, ходили не прив'язані і тільки тепер їх взяли на прив'язь, бо прибуло багато людей. Щоглу зламав невеликий вітер, бо її сюди привезли вже з розколинкою. А щодо золота, то шукали, не знайшли, але є всі геологічні передумови, щоб тут знайти.

Такі були перші відповіді на наші запитання.

Минуло кілька днів по тому, як ми залишили острів Хатній та одвідали протоку Шокальського. Було скликано перші загальні збори членів експедиції, майбутніх зимівників рогу Челюскіна, команди та робітників-будівельників. На цих зборах зимівники Північної Землі вперше давали звіт про свою роботу.

Георгій Ушаков зробив загальну доповідь про діяльність та життя полярної станції. Урванцев доповів про наслідки наукових досліджень та спостережень.

Тридцять ленінградських будівельників, що вперше потрапили до Арктики, з особливою увагою слухали доповідачів.

Ушаков, як і завжди, був скупий на фарби, суворо дотримувався хронологічного порядку, викладав факти коротко і популярно, переказував події сухо, але підкупляв безперечною правдивістю переказуваного.

Наприкінці серпня 1930 року було висаджено чотирьох чоловік на острів Хатній.

— Ті, що були на криголамі „Седов“ того року і тепер прибули знов сюди, — розповідає Ушаков, — не впізнали нашого острова.

Того року в серпні острів був укритий снігом, біля берега лежав крижаний припай, а навколо в морі плавали крижини та уламки крижаних полів.

„Седов“ висадив людей, викинув будівельні матеріали, харчі та різне знаряддя, теслярі нашвидку вивели стіни будівлі, і пароплав негайно рушив на південь.

Підготовка до зими вимагала посиленої праці. Треба було закінчити устаткування будинку та радіостанції, заготувати харчі для собак на зиму. Ці харчі — були білі ведмеді, що за деякий час почали навідуватись у район острова Хатнього.

20 вересня вперше запрацювала радіостанція. Вася Ходов викликав землю Франца Йосифа, Матшар, Ленінград, але ніхто з них не відповідав. Несподівано обізвався Кологрів Московської області. Там Васю почув його знайомий amator — короткохвильник Кіло, що працював того часу на лісосплаві. Незабаром зв'язалися з іншими станціями. Одночасно перевірилися у великій практичності вітряного рушія, що був багато кращий, зручніший і дешевший в експлуатації за бензиновий мотор. Після роботи з вітряком Вася Ходов став великим прихильником таких устав.

Наближалася полярна ніч. За кілька тижнів сонце перестане показуватись над обрієм і зникне майже на чотири місяці. Зимівники вирішили виїхати на собаках, зробити першу розвідку околиці до того, як полярна ніч загорне в темряву острови. Вони хотіли знати, як далеко від їхнього острівця берег невідомої Північної Землі.

Дні вже були надто короткі, штормові вітри часто здіймали снігові гурагани, час був небезпечний, але одноставно вирішили, що таку розвідку треба зробити.

1 жовтня 1930 р. Ушаков, Урванцев та Журавльов рушили в напрямі до Північної Землі. Вони мали на меті досягти її західного берега, що його ніхто ще не бачив. Вони йшли у безвість.

— Не знали своїх собак, не знали, що зустрінемо в дорозі, — розповідав нам Ушаков.

Через шість годин подорожі по кригах, — а вони тримали курс на схід, — експедиція потрапила в завірюху, пройшли не більше 18 кілометрів, як довелося зупинитися. Все навколо засипало снігом. Сніг вкрив собак, нарти і намет, де спали люди в хутряних мішках.

Завірюха не вщухала і ранком другого дня. Проте, повільно рушили далі на схід.

Опівдні вітер ущух і мандрівники побачили бажаний берег. Але вийшли на землю лише пізно увечорі, пройшовши від своєї бази 40 кілометрів.

Отже, виявилось, що земля, яку вони мали досліджувати протягом двох років, була відокремлена від островів Каменева сорокакілометровою протокою.

В цій першій подорожі пробули 10 день. Обслідували 90 кілометрів узбережжя, відкрили Радянську бухту та ріг Серпа й Молота, переконались в існуванні великої землі на північ і південь. На розі Серп і Молот залишили харчове депо. Повертаючись додому, блукали, в тумані, але, нарешті, пройшовши 65 кілометрів, що їх одмірило колесо адометра *), повернулись на о. Хатній, де на них нетерпляче чекав радист Ходов. Усього пройшли за цю подорож понад 300 кілометрів.

Незабаром, а саме 21 жовтня почалася полярна ніч.

Довгої полярної ночі, коли в будинку безперервно горіла електрика, яку давав вітряк, без роботи не сиділи. Крім постійних, регулярних метеорологічних та магнетних спостережень,— до речі, відзначили найнижчу $T^0 - 57^0$ і найвищу -7^0 ,—зробили три подорожі на Північну Землю. Ці подорожі робили, користуючись з місячних ночей. Та іноді в дорозі хмари надовго ховали місяць, і тоді йшли навіпомацьки, може, навіть навіманя. Але всі три подорожі закінчилися щасливо. Полярної ночі вбили кількох ведмедів, що підходили до дверей хатини, та впіймали капканами кількох лисиць.

На весні зробили ще кілька подорожів на Північну Землю, завозячи харчі в різні пункти. Під час однієї такої подорожі відкрили протоку Червоної армії, що, як виявилось потім, відокремлює острів Більшовик від острова Комсомолец. Під час другої подорожі перейшли через острів Більшовик із заходу на схід, досягли рогу Берга і знайшли там знак експедиції Вількицького. Бамбукова щогла була зламана, а знак астрономічного пункту погризений, очевидно, ведмедями.

Після цих підготовчих робіт взялися до плянового обслідування Північної Землі. Це робилося під час так званих „маршрутів“. Всього за два роки було зроблено чотири маршрути. За цими маршрутами обійшли всю землю і з точністю, яку дозволяли інструменти, провели здійснення берегів. Крім того, проведено геологічне дослідження та зібрано ряд колекцій: ботанічну, зоологічну, орнітологічну.

Ось короткий перелік цих маршрутів: перший маршрут пройшли втрюх, подавшись вздовж берега на північ. Пробыли в дорозі 33 дні. Досягли крайнього північного рогу землі під $81^0 16'$ широти та $95^0 37'$ довжини і назвали цей ріг іменем Молотова. Тут у травні під 81^0 північної широти бачили вільну від криг воду, що простяглась на північ та південний схід.

У другий маршрут вирушили на початку червня. Це була найтяжча з усіх подорожів, і коли Ушаков розповідав про пригоди трюх, аудиторія замерла слухаючи його. Утрюх вони досягли рогу Берга. Відділь, Журавльов сам повернувся на базу, щоб там узятися до полювання, а Ушаков з Урванцевим подалися на південь берегом моря Лаптевих. Вони йшли берегом, зафіксованим

*) Прилад для вимірювання пройденого шляху.

на мапах експедицією Вількицького. Дійшли до затоки Шокальського. І тут довелося зробити на мапі дуже істотну поправку. Замість затоки, там була протока, що з'єднувала моря Карське та Лаптевих паралельно протоці Вількицького. Широчина цієї протоки в найвужчому місці була не менш як 20 кілометрів. Зважаючи на айсберги, що їх чимало було в цій протоці, бо кілька глетчерів спускали сюди свої язики, мандрівники прийшли до висновку, що протока мусить бути глибока. Вони не помилилися. Наші пізніші вимірювання показали тут глибину понад 300 метрів. 18 червня вони дійшли рогу, що його вони назвали Голом'яним, і тут відчули, що треба поспішати додому. Сонце пригрівало і день і ніч. Температура підіймалась, а це було передвісником бездоріжжя, коли сніг і крига почнуть провалюватись під ногами. Минув ще день і 20 червня почалося те, чого вони боялись. Собаки ледве ступали. Щоб дати перепочинок своїм „коням“, зупинилися на три дні на розі Свердрупа, де, до речі, спостерегли магнетну аномалію. Рушили далі. Почалась неймовірно тяжка, втомна подорож. Були дні, коли проходили по 7 кілометрів на день. Довелося затриматись у бухті Снігівій. Кінчався запас харчів для собак. На щастя, з'явилися білі ведмеді. Полювання було вдале, і собаки, поласувавши свіжою ведмежатинкою, набрались бадьорости йти далі. Тим часом крига й сніг на узбережжі розтали і збігли ріками. Йти берегом було ще важче, ніж талими кригами моря. Йшли переважно надбережним крижаним припайом, і хоч тут часто доводилося провалюватись і купатися у холодній воді, але це були дурниці, порівнюючи з тим, що чекало на них у найближчому майбутньому. Незабаром собаки покалічили ноги. Собачі рукавиці рвалися за півгодини, крига різала до крові лапи, і нарти залишали по собі крижавий слід багатьох собачих лап.

Біля рогу Кржижанівського мандрівники зустріли місце, на які не сподівались. Тут було крижане мереживо, що ним йти було небезпечно для життя. Розколини в кризі йшли перпендикулярно берегові, обходити їх треба було далеко. Нарешті, велика ополонка зорсім перетяла шлях. Тоді повернули до берега і ввійшли в затоку Сталіна. Тут здавалося, подорож мала закінчитись зовсім трагічно, бо мандрівники опинились на плавучій крижині. Від берега вони були одрізані широкою смугою чистої води. До того ж вбивчо впливала на настрій погода. Було лише одно місце, де можна було наблизитись до берега. Але там спадав глетчер у море. Майже безнадійно було пробувати в такому місці вибратись нагору. Але той, хто тоне, і соломинки хапається і часом ця соломинка рятує. Так сталося й тепер. Знайшли місце, де разом з собаками і вантажем видерлись на глетчер.

Самі собаки вже не могли витягти нарти, і люди впряглись їм на допомогу.

До цієї серії пригод прилучилося ще одно. Потрапили під дощ. Але сьят-так доплентались до півострова Паризької Комуні. Це вже зовсім недалеко від станції. Але недалеко — було 45 кіло-

метрів по кризі через протоку. Знали, що коли зараз не перейти, то швидко додому не добратися. Коли крига в протоці рушить, то, можливо, до самої зими треба буде тут сидіти. Пішли. Треба було йти на північ, а незабаром посилено завіяв нордовий вітер. Це означало, що він одганяє криги в протилежному напрямі. Йшли, негаючи жодної хвилини. Йшли по коліна у воді. З кожним кроком можна було чекати, що провалишся по пояс, по горло, з головою у воду. Собаки спливали і пливали разом із нартами. Потрапили на міцну крижину, що розміром була як велика каюта. Тут довелося розпрягти кількох собак, що були зовсім нездатні йти, і покласти на нарти.

Ми жорстоко били наших друзів, — розповідає Георгій Олексієвич про собак, — щоб примусити їх йти далі. Це була жаклива картина, коли собаки, що пройшли сотні кілометрів, тепер ледве пересували розпухлі, скривавлені лапи, а ми немилосердно їх перічили. Але, примусивши їх йти, ми цим самим рятували і їх і себе.

Сам Урванцев ішов майже босий, бо взуття розлетілось і довелося обмотувати ноги різним дрантям.

З острахом поглядали обидва мандрівники на захід. Там темнів водяний обрій. Це був знак, що криги вже нема. Певність того, що вдасться повернутися додому, в обох підупадала. Харчі паливо (для примусу) скінчилися. Собак годували шоколадом. Залишилося ще кілька кілометрів. Але ось подужано й цю останню дистанцію і вони вдома.

Тут нетерпляче чекали на них стурбовані Ходов і Журавльов.

Почалося готування до другої зимівлі. Все було гаразд, за винятком хіба шторму, що змив карбас, шлюпку і разом з кригами забрав м'ясо, яке не встигли вивезти до бази. Але після шторму біля острова показалися великі зграї білухи, і полювання на неї дало змогу заготувати м'ясо для собак на цілу зиму. Другої полярної ночі вже нікуди не рипалися з дому. Навесні пішли в третій маршрут. Довелося перебути на кригах тридобову весняну бурю.

Температура повітря то підіймалися до 7°, то падала до 43°. Потрапили в снігове море, але вибралися з нього, залишивши частину вантажу і пройшовши вгору глетчером. Це була швидше весела, ніж важка пригода.

На одинадцятий день, пройшовши острів Більшовик, підійшли до фіорду Тельмана, де поставили харчову базу. Фіорд Тельмана — одно з найкращих місць на Північній Землі.

Помилювавшись з чудового в своїй суворості краєвиду, де з високого гірського пасма в глибоку бухту сповзає язик величного глетчера, рушили до того рогу, ще од Вількідького дістав назву рогу Неупокоева. Там замість закрижанілого моря побачили чисту воду.

Зробивши кілька поправок на старій мапі, мандрівники перейшли через високу гору, що має назву Герасімова, і подалися додому.

Четвертий маршрут був присвячений дослідженню острова Піонер. Спочатку мандрівники гадали, що то лише півострів. Але після спеціальної подорожі туди, на мапу було нанесено чималих розмірів островів з назвою Піонер.

Так було вияснено конфігурацію, ще недавно таємничої, Північної Землі.

Замість одної великої землі виявлено було цілий архіпелаг. Чотири великих острови і багато дрібних, що їх площа становить 37.127 кілометрів, з них острів Жовтневої Революції—13.923, Більшовик—11.527, Комсомолец—9.244, Піонер—1.649. Решта припадає на інші дрібні острови. Всього було пройдено 5.000 кілометрів, з них половину було нанесено на мапу. Було вияснено складну геологічну будову островів. Колись тут були високі гори, а тепер лише біля рогу Ворошилова та в фіорді Матусвича трапляються весоти на 600-700 метрів. Майже 40% островів вкриті глетчерами. Найбільш закрижанілий Комсомолец. Там 6.397 кв. км., або 65% під кригою. Найменше глетчерів на Більшовику—лише 13% його поверхні вкривають вони. Можна гадати, що товщина цих глетчерів не перебільшує 200 метрів. Звичайно, без спеціальних досліджень сказати цього напевне не можна.

Щодо корисних копалин, то нічого певного сказати покищо не можна. Слід сподіватися, що тут є олово. Можливо, пірити знайдені тут, будуть промислово корисні. В кварцевих жилах шукали золота. Але, здається, марно. Принаймні, поки в Ленінграді не зроблять аналізи, зимівники про це нічого не хочуть говорити. Правда, проговорюються, що є безперечні ознаки мідяних руд. Потім усіх дивує надзвичайна магнетна аномалія на розі, дивно названому „А“. Нам здається „А“—назва якась символічна, але покищо, то таємниця тих, хто так його назвав. Багато часу було приділено різним спостереженням над припливами та відпливами над тим, чи підіймається суходіл, чи, навпаки, опускається, та над погодою і атмосферою. Це спільна робота всіх чотирьох.

У своїх аерологічних спостереженнях змагалися з землею Франца Йосифа. Найбільше це змагання відбивалось на спусканні гумових куль-пілотів. Змагалися на те, хто вище пустить, і повідомляли про це радіом.

—Змагались так,—розповідає Урванцев.—Вони пустять на 7 кілометрів, а ми на 9, ми на 9, а вони на 12. Далі цього не йшло. Але уявіть собі,—каже він далі,—коли одного разу наш „пілот“ при тихій погоді, поволі пливучи на південний схід, а потім назад, піднявся вгору аж на 43 кілометри. Тоді ми, безперечно, були визнані за переможців.

Що ж дали промислові спостереження? Насамперед, песець матиме тут, особливо на південних островах, промислове значення. Це потвержує і наявність великої кількості полярних мишей—лемінгів, що правлять за головний харч для полярної лисиці.

На острові Більшовик убили одного оленя, бачили кількох, на трапляли на сліди, але загалом їх тут не багато.

Найбільше тут білого ведмеда. На нього спеціально не полювали, а так між іншим убили понад сотню. Очевидно, це один з найбагатших районів на цього звіра.

На кригах трапляється багато зайців і нерп. Моржі бувають рідко. Зате шоліта, коли море звільняється від криги, великі зграї білухи йдуть на північ, а потім перед зимою повертаються на південь.

З птахів на Північній Землі спостерігали щось із 16 чи 17 одмін. Тут є гуси, чорна козарка, снігова чайка, бургомістер, крячок, пісочник, плавунчик, сова, чистик, пуночка. Цих птахів тут найбільше.

Такі короткі підсумки дворічної роботи дослідників.

Щоб розповісти докладно про кожну подорож, про кожне відкриття, що вони робили, про кожне полювання Журавльова, про довгі дні й ночі самотності радиста Ходова, коли його товариші надовго зникали за крижаним обрієм,—щоб усе це переказати, треба було б написати в тисячу разів більше. Будемо сподіватися, що четверо товаришів напишуть самі про це докладно, а ми з вами з великим інтересом прочитаємо.

ВДАЛЕ ПОЛЮВАННЯ

З щоденника С. П. Журавльова

Вересень 1931 року 10, четвер.

Випив напівхолодного чаю дві кварта і взяв читати книжку. Спати зовсім не охота. Читав до пів на восьму і потім уже заснув. Спали всі сьогодні довго. Чай пили вже о 13 годині. Я теж добре виспався. Туман, вітер і морозюга такий дошкульний. Пришив рукавиці д. малиці. Після чаю пішов на горб подивитись у трубу на море. Побачив ведмеда, що йшов з моря на острови. Пішов сказати Ушакову. Той вийшов зі мною і дивився в бінокль. Він теж побачив, уже в протоці, трьох ведмедів. Ведмедиця з ведмежатами.

Запрягли собак і поїхали з ним удвох. Ходов теж захотів іти і попростував до того ведмеда, що йшов з моря.

Ми цих трьох убили. Я вийшов на острів і побачив, що той ведмідь, який ішов з моря, підходить саме до Ходова. І в той же час біля зюдового ріжка в бухті помітив ще ведмеда. Ми поспішили оббілювати лише двох ведмежат, щоб м'ясо не потухло від тельбухів, і поїхали за тим, що біля зюдового ріжка.

Чули,—Ходов чогось стріляє. Виходив Ушаков на криву банку подивитись. Але крім Ходова з цуденям, нічого не було видно. Морозюга пішов зовсім густо. Поїхали на зюдовий ріжок. Пішли роздивлялись,—що де є. Та лихо, що поночі,—через клятий чи то дощ, чи туман. Наче крізь сито, хтось сіє цю мразь. Я з першого наволока почав дивитись повз край берегового припаю, а Ушаков пішов на другий ріжок. Зразу ж під наволоком він побачив ведмеда, що теж зайнявся промислом. Лежить і вартує ополонку, чекаючи на нерпу. Ушаков почав махати мені. Я підійшов. Запалили.

Ану, підійдімо ще ближче, навмисне,—хоча й з цього місця можна пустити кулю просто в башку,—та спробуємо поперед дізнатися, що в нього на думці, а коли тікати почне, то й ми готові дати йому відповідний салют.

Ну, тут довелося нам переконатись, що ведмідь не мав наміру тікати. Відкрито підійшли до нього метрів на 70-80. Він і не ворухнеться лише позирає то на нас, то на свою привабливу ополонку.

Ми нагорі наволока, а він під самим наволоком... Чортяка. Сядемо, що то він робитиме. Сіли. Лежить, неначе нічого не трапилось, а часом ще й позіхає. Почали з ним переговори проводити—як там справи промислові. Лежить.

Потім я вже почав камінням кидати. Каміння потрапляє в ту ополонку, що її він вартує. Але все одно лежить. Шкода, що до нього не міг докинути. І так з півгодини ми з ним перемовлялись, нарешті Ушаков почав мерзнути, бо був у самій хутровій сорочці. Давай спустімося ще вниз до нього, побачимо, що він робитиме.

Лише коли збігли з наволока і за ними посипалось каміння, ведмідь устав на ноги. Ну, нам більше робити вже було нічого Тов. Ушаков стрельнув і ведмідь одразу впав в ополонку. Ми й справу припинили. Ведмідь конаючи, бабрався в ополонці. Гадали—вилізе сам хоча б на кригу, щоб не тягти з води. Та це йому було вже над силу. Так у воді й залишився. Пішли до саней.

На закуску було взято шпроти, солодкий перець, галети та масло. Попоїли й поїхали діставати ведмедя.

Дістали, оббілювали й подалися додому.

Але по дорозі в нас є ще ведмідь—раніше мною забитий. Лежить і м'ясо і шкура—треба забрати. Тому від щойно забитого ведмедя м'ясо залишили на зюдовому ріжку, взявши саму тільки шкуру та череп. Потім забрали по дорозі м'ясо й шкуру. Та ще й півведмедя—ведмежа, що ми з Ушаковим забили. Сани у нас—ціла хура.

Крига під ногами зовсім зрадницька. Сані часто провалюються в воду. Треба раз-у-раз допомагати собакам витягати. Звичайно, й самим іноді доводиться трохи викупатись. Але якось завжди своєчасно встигаєш відплигнути в бік, раніш, ніж сані глибоко провалляться. Так дісталися трьох ведмедів, забитих ранком. Правда, в нас була ще реквізована у ведмедів нерпа, що її ми залишили разом з м'ясом великого ведмедя. Сьогодні приїжджаємо й бачимо: м'ясо ведмеже все ціле і трину ведмежого кілограмів 100 лежить. А нерпу, як і сподівалися—ведмеді назад узяли. Відтягли недалеко і всю з'їли.

Облупили ведмедицю і на сани вирішили покласти чотири шкури ведмедів, забитих сьогодні, та одну з ведмедя, що я забив раніше. Всього п'ять шкур, черепи та шинку ведмежу—то для себе на печеню.

Поночі. Разів десять провалювались сани в ополони, але, на щастя, не глибоко і собаки жодного разу глибоко не тонули—лише

підтягнеш, витягують сани і знов біжать уперед. Їдемо по кризі на саях, навкруги скрізь виступають нерпи не то що в своїх про-
духах, а просто—в ополонках. Лише та надія, що між ополонками є товстіші криги, які не так уже дуже протанули, щоб невитримати наших навантажених саней. Ідеш, перестрибуєш з острівця на острів-
вець, а хоч де й провалишся, то спереду бачиш крижаний острів-
вець і до нього добираєшся. Тільки ніяк не викликає довір'я ця крига. Тут загибель на кожному кроці. Якщо глибоко провалишся з собаками, то тоді мабуть, зовсім не думай відділя вибратися. Течія швидко—жах бере. Додому приїхали у двадцять чотири години й одну хвилину.

ХАТИНА МІЖ ГЛЕТЧЕРАМИ

Коли вам довелося мандрувати по Арктиці десь у районі пів-
денних островів Північної Землі, і коли на той час ваші їздові
собаки почнуть вибиватися з сил, а ваші ноги відчують непере-
можну втому, до того ж вам загрожуватиме нестача харчів або
швидко підступатиме полярна ніч—тоді беріть курс на ріг Бубнова
у протоці Шокальського. Там шукайте чорну пляму кам'янистої,
з багатьма терасами, гори на тлі величезного глетчера, що кіль-
кома язиками спускається до моря. На першій терасі тієї гори
знайдете невелику будівлю на два з половиною людські зрости
заввишки. Єдине вікно і двері будуть забиті. На дверях ви
побачите прибиті залізну лопату і „пешню“. Лопатою відкидайте
сніг, а „пешню“ ламайте двері та зривайте дошки над вікном.
У сінях побачите бочку. Знайте—вона повна гасу, що його ви-
стачить на цілу зиму для вашого примуса. Тут же пудів із двадцять
кам'яного вугілля, а на дворі під стіною півкуба соснових дров.
Пройшовши сіни, знайдете у кімнату. Там будуть двоповерхові
широкі нари, стіл, дві лави, табурет і мурована з цегли піч.
У кімнаті знайдете дві скрині з консервами, зі стелі на шворці
звисатиме добре закопчена свиняча шинка, тут же буде мішок
борошна, сіль, спирт, цукор і шоколада. Окремо лежатимуть шість
пар теплої білизни. Не бійтеся холоду в цьому будиночку. По-
двійна підлога має всередині шар толю, шар деревної тирси
і картон. Стіни вкрито товстим шаром повсті, толем і двома шарами
картону. На даху лежить футовий шар тирси.

Чотири троси з кожного рогу будинку натягнуті до землі
і прикріплені до стовпів, вкопаних на рівні вічної мерзлоти. Крім того,
дерев'яну підвалину обкладено камінням. Це запорука, що ніякий
вітер увірвавшись у протоку, не знесе цієї хижі.

Хижу будував колектив лєнінградських робітників-будівельників
за керівництвом інженера Бановича. Це було 17 і 18 серпня 1932 року.

Коли потрапите сюди, в цю промислову хижу, то можете пере-
бути в ній хоча б цілу зиму. Найближчі залюднені пункти будуть
од вас на північ на 180 миль—радіа на островах Каменєва і за
150 миль на південь—науково-дослідна станція на розі Челюскіна.

Ви можете тут стріляти білих ведмедів, морських зайців, нерп і чайок. Вони збагатять ваші харчові ресурси і застрахують ваші ясна від кровотечі, бо свіже м'ясо ведмеда має ті самі вітаміни, які на півдні людина дістає, споживаючи свіжі овочі. А коли вб'єте ведмеда, то пригадайте, що перший, хто загинув з його родини від людської руки в цій місцевості, — була ведмедиця з двома малими ведмежатами. Це було о 10 годині ранку 17 серпня, коли „Русанов“ кинув кітву за вісімсот метрів од цього місця, і мисливець Сергій Журавльов на фансботі з'їхав на берег. Він упорався з трьома звірями блискавично. Першим пострілом поклав ведмедицю, другим — урвав її конання. Ведмежата кинулись у воду і, одпливши далеко від берега, трималися на воді, висунувши свої морди. Фансбот під чотирма веслами швиденько виїшов на протоку. Журавльов витратив ще дві кулі і за півгодини двох здорових ведмежат, ростом з невеличке теля, але ситих, наче одгодовані свині, було прибуксовано до борту пароплава. До нашого меню було додано свіжу ведмежатину.

— Оце так мисливець, оце так стрілець! — говорили між собою матроси та робітники.

Справді, він бив із своєї гвинтівки з блискавичною швидкістю і вразливою влучністю.

Якось з берега помітили морського зайця. Ехолотник Карасьов похвалився, що він покладе його одним пострілом. Він вистрелив разів з вісім. Після кожного пострілу заєць, сполоханий незнайомим звуком, ховав свою голову під воду. Карасьов радісно сповіщав, що зайця „укокано“. Але за хвилину або дві, цікаво і сторожко озираячись, з-під води виринала голова знайомого звіря.

— Карасьов! — кричали ехолотникові. — Другий, третій заєць, стріляй.

Карасьов чортихався, знов стріляв і знов повторювалась та сама історія. Не зарадило й те, що на допомогу поспішила наша лікарка і разок пальнув непоганий стрілець Факідов. Та ось показалася шлюпка. Двоє гребців гребли, а Журавльов, залишивши стерно, підвівся, шукаючи — на що саме стріляють. Одразу він помітив зайця. Підняв рушницю і гукнув, щоб гребці взяли трохи праворуч. Заєць тим часом виринав на значнім віддаленні. Миттю мисливець підніс гвинтівку і натиснув спуск. У воді затріпотів у передсмертних корчах звір.

— Вперед, вперед! — закричав Журавльов, махаючи руками й вихопивши ніж, замість гарпуна.

Шлюпка мчала стрілою, але запізнилась лише на дві секунди. Заєць пішов на дно.

— Не жирна скотина, — вилаявся Журавльов.

Постріл зроблено даремно.

Та не будемо відхилятися від теми.

В промисловій хижі ви можете застати когось з північно-земельців або навіть челюскінців. Перші за своїм пляном на весні наступного року збираються сюди місяців на два для біологічних

спостережень та дослідів. Другі, зокрема, географ, моторист та мисливець, мріють перебратись сюди через дві протоки та острів і зустрітись зі своїми близькими сусідами з островів Каменева, що за 300 кілометрів од Челюскіна.

Можливо, не застанете нікого і доведеться самотно перебути кілька місяців.

Ріг Бубнова,
17/VIII - 32 р.

УПЕРШЕ

Нарада у начальника експедиції закінчилась ухвалою йти в море Лаптевих через протоку Шокальського. Лише капітан заперечував проти цієї пропозиції, поданої від перших дослідників Північної Землі. Наш капітан уславився серед біломорських капітанів, як найобережніший. У невідомих водах він рідко дозволяв брати середній хід, ніколи—повний і завжди випускав кітву на десять сажнів. І тепер, хоч протока була не менш як на двадцять кілометрів завширшки і її обступали високі гори, вкриті глетчерами, а ехолот показував понад двісті метрів глибини,—Борис Іванович од свого правила не одступив.

„Русанов“ — перше судно, що ввійшло в протоку Шокальського з заходу. Коли „Таймир“ і „Вайгач“ відкрили Північну Землю, вони заходили зі сходу в цю протоку, але крига вдалені видалась їм за берег і вони, визнавши це за затоку, дали їй назву й подалися геть відділя. Лише Ушаков з Урванцевим, на собаках обслідувавши минулого року цю місцевість, знайшли тут велику протоку і зафіксували її на мапі. Протока відділяє південний острів Більшовик від острова Жовтневої революції. Завдовжки вона буде миль з шістдесят.

За всіма даними протока мала бути чистою від криги за винятком айсбергів та невеликих розсіпів крижаних уламків, що обсипались з глетчерів.

Капітан пропонував йти назад і заходити в протоку Вількицького з Карського моря. Крім мілин у протоці, він боявся криг у морі Лаптевих. „Сибіряков“, обійшовши Північну Землю з півночі, тримав з нами радіозв'язок і сповіщав, що потрапив у важкі криги біля рогу Рози Люксембург. Правда, пізніше надійшло повідомлення, що він вийшов на чисту воду і йде до східного входу в протоку Шокальського.

„Русанов“ підняв кітву і, обережно відійшовши од рогу Бубнова, обминувши кілька айсбергів на мілинах, поволі подався в глибину протоки до фісрду Тельмана.

Була чудесна погода. Надзвичайна для Арктики ясність дозволяла бачити обидва береги, вкриті чорними пасмами граніту та білими шапками глетчерів. Ледве помітна брижа пробігла по воді. Здавалися непорушними плаваючі крижані гори, що своїми

надводними*) розмірами багато перебільшували розміри нашого пароплава. Часами з води виринав заєць або нерпа. Частенько пролітали різні птахи, а особливо притягувала увагу біла, як сніг, полярна чайка.

Якось на березі помітили білих ведмедів, але їм „не пощастило“ потрапити в наш камбуз.

Було якось дивно приємно відчувати, що ми перші люди, які пливають цією протокою. Хто порівнював це з першим коханням, хто з цієї нагоди робив історичні екскурси до часів Колумба або Магелана. Але всі були перейняті одним: гордістю за радянських моряків, за радянських дослідників Арктики і почуттям величезної відповідальності за успішне виконання наших завдань.

Від фіорду Тельмана, що заховався десь у глибині гір, було зроблено поперечний гідрологічний розріз протоки. Од берега до берега через кожні чотири кілометри зупинялись, і наші гідрологи, біологи та геологи тягли з глибини тралі з різними підводними істотами: їжаками, зорями, лілеями, брали проби ґрунту, зразки води різних глибин та виміряли її температуру.

На цей розріз було витрачено дуже багато часу. Роботу закінчили лише наприкінці дня. Востаннє одірвали кітву від ґрунту і рушили далі протокою.

Незабаром радист дістав повідомлення, що „Сибіряков“ знов потрапив в тяжкі криги біля південно-східних берегів Більшовика. Це примусило керівництво нашої експедиції змінити свої пляни. Знов повертались до пляну капітана — вернутись у Карське море, щоб відтіля зайти в протоку Вількицького і досягти нашої кінцевої мети — рогу Челюскіна.

Гідролог Добронравов сповістив свою „вітродуїську“ команду, що за новим пляном гадають дійти рогу Баранова, зробити там ще один поперечний розріз і повертати в Карське море.

Настала ніч. Сонце ледве сховалось за обрій, зачервонивши воду та кілька хмарок високо над обрієм „Русанов“ ішов середнім ходом, збурюючи глибинні шари води випущеною кітвою. Краєвид ставав чимраз приваблиший, вражав своєю суворою простотою форм і фарб, наче геній-художник, що чарує малюнком, зробленим лише олівцем.

Радист перехопив радіограми, послані за півтори тисячі миль од нас, зовсім не на нашу адресу, але повні інтересу для нас. — Льодоріз „Літке“ і пароплав „Совет“ пробиваються через криги до острова Врангеля. „Совет“ — за 30 миль від острова.

Ця новина була однаково цікава і для мене і для Ушакова, бо три роки тому ми були там. Був там і „Літке“. Ми відчули в тих радіограмах вогонь радянських батарей по крижаних твердинях Арктики.

Над протокою з води показалось сонце.

20/ VIII, 1932 р.

Протока Шокальського.

(Кінець у № 6)

*) Під водою вона приблизно в 3 разів більша.

роки і шахта

1

Голубівка. Тут потяг стоїть лише дві хвилини. Майже одночасно дзвонять три дзвінки і він, тяжко похитнувшись, зарухавши підоймами льокомотиву, повагом відпливає в степ. І лишається потім свіжий дим і деяка пожвавленість, винесена з темнозелених вагонів прибулими пасажирами. Більш нічого не лишається від цих поїздів, що проходять повз Голубівку. У вузькі закурені вікна вагонів виглянуть обличчя. Виглянуть — так між іншим на хвилинку щоб прочитати звичайне назвисько станції, щоб поглянути на похилі, яскраво зелені горби, що не ховають у собі жодних ознак індустрії, і здивуватися: який же це Донбас? І знову пірнути в сон чи читання. Три дзвінки, свисток і маленька станція, де крім традиційних кількох кленів і кількох пар рейок — нічого особливого, забувається. Поїзд проходить повз станцію, проносячи життя на швидких колесах у блискучих шибках і потім лишається вона з традиційною нудьгою і фалшивим баритоном з вікна: „очі чорние, очі жгучіє“. І так щодня. Влітку ця картина доповнюється спекою, а взимку білим лапатим снігом. Тоді скромний касир (володар баритону), з підкрученими як у Дон-Дієго вусами, збирає станційну молодь і влаштовує катання на санках. Спускаються з тієї гори, що за будинком, довго і весело сміються. Падають. Цілуються. Розчервонівшись у білих, яскраво-блискучих пушинках снігу, повертаються додому і грають у карти.

Така от станція Голубівка була півсотні років тому.

По весні 1886 року, коли, після третього дзвінка рушив поїзд, на станційний майданчик, оточений сундуками та саквояжами, ледве встиг вискочити Іван Христіанович Михайленко. Так, це було майже півстоліття тому. Тоді Іван Христіанович — юнаком, з ледь помітним пушком на верхній губі, прибув сюди, в невідомі глушини після закінчення штайгєрської школи. Він скочив зі східців вагону і зупинився, непевно розглядаючи одноманітні околиці Голубівки. Навкруги були горби, вкриті пожовклою травою, вишу протікала маленька, майже непомітна, річечка та ген-ген біля гори біліли самітні селянські хати. Де ж копальня? — питав себе думкою? І ознак копальні не було тоді помітно, так як і нині. А станція, очевидно недавно збудована, зустрічаючи нового пасажира, уже жила раз назавжди заведеним життям. Така — станція Голубівка.

Кажуть, що її назвисько походить від слова „голуби“. Кажуть, що тут колись стояли хати з голубниками і голубівництво ніби було основним промислом місцевих селян. Але це помилка. Іван Христіянович трохи пізніше дізнався про справжнє походження назви станції.

II

Колись тут були землі спершу багатого, а пізніш зубожілого поміщика Голубова. 6500 десятин цієї нерівної і кам'янистої землі Голубов не знав, як використати. Хліб тут родив погано і обробіток землі вимагав великих зусиль. До 1861 року Голубов катував кріпаків і цим підтримував своє господарювання, а після відомого маніфесту про „звільнення“ селян від кріпацької залежності він не зміг конкурувати з сусідами і згодом почав розпродувати землю. Але лишилися шматки для хліборобства зовсім непридатні, що довго лишались непродані. Таким шматком між іншим була валка довга, десь за п'ять верст за кручею, що й нині закриває шахту від станції. У цій балці якось одного разу селяни-кріпаки Голубова знайшли кам'яне вугілля. Некультурного та до того ж і не меткого Голубова мало зацікавило це відкриття.

— Вугілля?—похмуро перепитав він прикажчика, що доповідав про відкриття. Ну, і біс з ним — з нього ж хліба не буде.

У Бахмуті в 60 роках минулого століття жив заможний чоботар — підприємець Уманський. Уманський свого часу був типовий представник торговельного капіталу на Україні. Настирливий, енергійний, меткий, він зумів ще за днів царювання Олександра I організувати широке виробництво взуття і розгорнути торгівлю. Міська людність південних міст Росії, що швидко зростала в другій половині 60 років, купувала взуття в Уманського. Перший металургійний завод у Таганрозі безпосередньо залежав від виробництва в майстерні Уманського. Майстерня ж ця являла собою типову мануфактуру, де на станках працювало понад 200 чоловік робітників. Уманський багатів, туго набиваючи кишені золотом. У Бахмуті перед ним покірно схилялись голови купців та поміщиків, йому, запобігливо усміхалось міське начальство. Але Уманський мріяв про більше, він уже не вдовольнявся з тісних стін своєї майстерні. Багата, відома всьому півдню Росії, але все ж таки майстерня. Треба перетворити її на фабрику, високо над її дахом підняти чорні пальці димарів. Потрібна машина й широкий виробничий розмах. Ось тоді марилося: Уманський стане відомий не лише в одному Бахмуті.

Пізніше прийшла і машина. Та до того, як машина механізувала працю в майстерні Уманського, меткий господар пронюхав у Голубівських селян вугілля і почав його скуповувати, сплачуючи по 1 $\frac{1}{4}$ копійки за пуд. Звичайно, це був безбожний визиск: вугілля добувати було тяжко і перевозити до Бахмуту також було не легко, але селяни і цьому раді були. Заохочені торгованим, вони щиро бралися розробляти надра. Так, до половини 60 років у

балці Довгій уже існували дві маленькі шахтинки по 16 метрів завглибшки кожна. Шахти були до смішного малі й зовні являли дві дощані будівлі, в середині яких було прокопано кілька пір. У ці нори спускались селяни і в темряві рубали вугілля.

Одного разу в Бахмут до Уманського прибув представник Таганрозького заводу, якийсь англійський інженер. Випадково помітивши на подвір'ї вугілля, англієць зацікавився його родовищем. Хитрий Уманський не відповів прямо на поставлене запитання. В очах розмовника він помітив вогник цікавості і зумів з допитливості англієця зробити правильний висновок. Тим часом інженер проробив хемічну аналізу вугілля і довідався, що воно нічим не гірше за вугілля Південного Велсу. Про наслідки цієї аналізи Уманський також дізнався. Відрозу Уманський їде до Голубова, бере в оренду довгу балку і всю увагу зосереджує вже на новому господарстві. 1863 року Уманський широко розгорнув виробництво цих двох шахт. Тут уже працювала кінна підойма і стовбури заглиблялись до 25 метрів.

Уманському неймовірно щастило, чого не можна було сказати про Голубова. Нудьгуючи в цих одноманітних місцях, не вбачаючи жодного змісту в метушні за якесь вугілля, Голубов вирішив назавжди кінчити з усім цим. Довга Балка і всі залишені землі були продані якомусь Аллерові. Хто був цей Аллер? І навіщо потрібна була йому ця земля, навіть не поцікавився Голубов. Продаж відбувся несподівано і випадково в Харкові. Десь у ресторації п'яному Голубову піднесли умову. І умова була підписана. А останнє — дрібниці, хай роблять, що хотять.

Аллер, що закупив землю у Голубова, був видатний у Росії підрядчик на будівництві залізниць. Голубівські землі йому були потрібні не для вугілля і не для хліборобства, Голубівські землі були за найвигіднішу смугу для прокладання залізниці до нових шахт на півдні. Та Аллер, купуючи землю, не знав її другої особливості, тієї, яка змусила Уманського лишити свою чоботарську майстерню... Так вугілля Довгої Балки нашло собі шлях на широкую дорогу, до великого ринку.

1869 року почали будувати нову залізницю. До цього часу річний видобуток шахт Уманського дорівнював уже 32 тисячам тонн на рік. Залізниця зростала швидко. Кожної весни сюди прибували сотні робітничих партій, прибував ліс, дзвеніли сокири, вовтузились люди, працювали по насипах. Пустельні простори оперізувались блискучими стрічками рейок. Уманський радів, передбачаючи майбутнє: вугілля його попливе по цих рейках і вже не до Бахмуту, а в далеке місто Харків, а там і до Москви добереться. Про Уманського обов'язково заговорять, а Довга Балка стане справжньою капальнею, копальнею капіталіста Уманського. Але от земля... Її також треба прибрати до своїх рук, бо інакше як же? І тоді в Уманського виникла ідея відбити землю в Аллера.

Минули роки упертої боротьби і конкуренції і ідея ця здійснилась. Це вже був 1879 рік. За це десятиріччя Уманський забага-

тів і розжирів. Це вже був менш верткий, з сивиною в голові, але як і раніше настирливий і впертий промисловець. Він своєї мети дійшов, хоч тут і довелося йому до певної міри порушити свою самостійність. Йому потрібно було грошей значно більше ніж їх давали дві невеличкі шахти з штатом робітників близько 100 кожна, і для цього довелося пристати до спілки з багатющим поміщиком Губоніним. Губонін, балакучий і довірливий ділок, легко пішов на пропозицію і до осей 1879 року землю в Аллера купили. Проте, землі були куплені не лише в Аллера. Уманського давно спокунчала інша балка на сході, що належала управі Війська Донського. Там також, як колись і в Довгій, вугілля добували ручним способом. Вирішено було купити цю ділянку на 862 десятин. Таким чином виріс і зміцнів капіталіст Уманський. Правда, це вже було на схилі його років. Він уже постарівся, він уже ходив із стеком і стомлювався від турбот, але жадоба наживи молодила його. Подумати лише вугілля в Уманського купує вся Росія! Це для них, лише для них збудована і існує ця маленька станційка. Тут, з цієї станції їде його вугілля. Цим вугіллям опалюється Харків, його знає Москва.

А станція Голубівка вантажила вугілля Уманського. Тільки вугілля і більш нічого. І коли-не-коли тут уставав пасажир, рідко звідси виїздили. І від цього нудьга була. Так народилася Голубівка.

III

Усе це лишилося в пам'яті в Івана Християновича: і глуха станція Голубівка, і двічі обновлені шахти, і старий з стеком Уманський. Шахти звелися руднею і мали адміністративне управління, що звалось „Голубівсько-Берестовсько-Богодухівське Гірниче Товариство“. Уманський був тут уже не один. До товариства, заснованого 1884 року, влилися й інші підприємці. Так створилась і зміцніла акційна форма капіталу в Голубівці. Все це було просто: Уманський не витримав конкуренції — найшлися дужчі за нього. Перед ним лишалось два шляхи: або визнати своє безсилля, або об'єднатися з іншими. І він пристав до спілки. Голубівсько-Берестовсько-Богодухівське товариство було невелике, але відоме в Донбасі акційне товариство. Воно чи не найперше почало виробництво кокусового вугілля для металургійної промисловости Росії. Справи у товариства йшли добре і воно швидко спромоглося розгорнути широке будівництво нових шахт, поглиблення та обладнання старих кустарних. 1884 року була закладена шахта № 6, 1886 року на місці колишніх нір почалося заглиблення і будування шахти № 22.

Ось тоді і приїхав працювати сюди Іван Християнович. Шахта № 22 — при ньому почала будуватись, при ньому і зросла. На це пішло близько шости років. Пом'ятає він: зростали крокви, дзвеніли сокири. З далеких сіл зубожілої Волині приїздили сюди селяни. Приїздили голодні, обідрані й злі. Жили в нашивку збу-

дованих касарнях та землянках. Зростала надшахтна будова, ви-
вершувалось проходження підземних виробіток, бетонувався сто-
вбур. Шахта ставала до ладу.

Тоді, в 1890 роках, Голубовсько-Берестовсько-Богодухівське то-
вариство виросло в помітну акційну організацію в Росії. Його
акції стали купувати не лише в Росії, а й за кордоном. Досить
активними покупцями акцій стали французські гірнопромисловці.
В роках 1895—96 французи закупили понад 50% усіх акцій то-
вариства, а до 1900 року вони так активізувалися у това-
ристві, що спромоглися затерти російських верховод — Уманського
та Губоніна.

Уманський доживає останні дні, отруєні глибоким розчарован-
ням: так і не пощастило йому стати вугільним королем. Те, про
що мав, на що потратив стільки енергії, палу, виявилось —
міраж. Перемагли інші. І хто ж? — Чужоземці. Уманський дожи-
вав останні дні, так і не зрозумівши суті капіталістичної конку-
ренції. Переможці французи прийшли сюди з новою енергією і но-
вими засобами визиску. Замість застарілої кінної підйоми вони
привезли сюди машину з кліттю, нове удосконалене обладнання
підземної відкатки. Збільшився і видобуток. Коли шахта 1896 року
видавала пересічно — 195 тонн на добу, то на початку 1900 року
вона видає близько 300 тонн. Широко розрослись шахтні výro-
бітки, збільшилися продукційні можливості шахти. Перебудовувалась,
европізувалася організація робіт.

Та чи поліпшилось же від цього матеріально-побутове стано-
вище робітників на Голубівці? Кількість робітників щоденно зро-
стала. З 1902 року сюди почали прибувати так звані „сорокінці“.
Це ті, яких підрядчик вербував по глухих провінціях Росії, спла-
чуючи їм сорок карбованців на рік. Всі ці робітники селилися у
старих землянках. Жили тоді в тісноті, в бруді та злиднях. У
кожній землянці жило по 15-18 чоловіка. Світло ледве пробивалося
у ці житла крізь обраслі мохом шибки. Лише в роках 1904—1905
почали будувати касарні. В середині касарень були нари на 2-3 по-
верхи, а до того окрім землянок у робітників Голубовки не
було ніякого іншого житла.

Росли й ширилися штреки та лави шахти. Вугілля добувалося
уже на третьому горизонті — 300 метрів. Люди йшли в глибину
і там з кожним метром на них чекали більші й більші небезпеки.
Праця ставала тяжча й тяжча. Працювали мінімум по 12 годин на
добу. 12 годин нелюдських зусиль, кожну хвилину зв'язаних з
ризиком, виснажували, знесилювали. Особливо тяжко доводилося
вагонщикам (тоді ще під землею на Голубівці не було коней):
навантажений вугіллям вагон доводилось одному робітникові від-
кочувати по 400 метрів. Не легко доводилось і саночникові —
санки з вугіллям доводилось волокти на віддаленні 60—80 мет-
рів, так за упряжку треба було витягнути 10 тонн до штреку.
Після такої праці робітник був позбавлений змоги навіть обмитись
в лазні. З шахти вилазили брудні і милися на подвір'ї з відра—

так було і влітку і взимку. Навіть приміщення не було, щоб помитися.

Як же оплачувалась ця каторжна праця? Архівні дані говорять, що до 1905 року найкваліфікованіший робітник шахти № 22 заробляв 70—80 копійок за упряжку, заробіток рядового робітника не перебільшував 40 копійок. Фактично ж одержувані гроші становили зовсім невелику суму, бо з робітників стягали всілякі штрафи, відраховували за вугілля, за воду, відраховували на церкву тощо. Таким чином на місяць робітник міг заробити 6-7 карбованців. Так жили, так народжувались і зростали покоління робітників шахти № 22 Голубівки. Привезені підрядчиком з далеких сіл, вони в перші роки працювали, затаївши надію заробити копійчину на нове господарство, на коня, але минав час і приходило розчарування. Дійсність була невблагана й сувора. В землянках було вогко й сіро... І так ціле життя. Через те пиячили, пропивали майже все, що заробляли. П'яніли і згадували: а єсть же там далеко на чистих ланах інакше життя... Воно ж єсть... І від цього було ще гірше. Хотілося буянити, виливати свою злість і вони билися. Били жінок, били з тоскою і відчаєм один одного били зосереджено і вперто, а потім за це ж їх штрафували...

IV

Але був, крім цього світу, на Голубівці інший світ. Окремо від землянок будувались цегляні будинки, доладно обсажені садками. Тут жили управителі, інженери, штайгери та службовці. Пізніше цей квартал доповнився будинками французів. Тут пройшла молодість штайгера Михайленка. Нудна молодість, одноманітна, не цікава. Той світ—у землянках, у грязюці був незрозумілий і чужий, а цей близький і зрозумілий, але до нудоти одноманітний. Раніш на шкільній лавці не таким здавалось майбутнє, воно малювалось широким, ясним, повним захоплень, пристрастів. На полиці лежали закурені, прочитані вже давно книги, і на столі томик нових віршів Надсона. Читав забуваючись: „Друг мой, брат мой, усталый страдающий брат“, або ще: „Пусть арфа сломана, акорд еще рыдает“, але й це набридло. В управителя копальні Крестовицького неділями бували вечірки. Тоді збирався увесь цей другий світ. Приходили „дамы“, закучерявлені та напудровані, розкладали пас'янс і розводили пересуди. А мужчини грали в преферанс. Дім Крестовицького вважали за щось подібне до дворянських зборів і приходили туди неділями всі в урочистому настрої, забувати за повсякденні турботи. Пізніш Михайленкові і це набридло. Головне те, що увесь цей світ складався з людей літніх, які прожили своє. Всі вони майже встигли побувати в столицях, побачити життя. Завідувач шахти Гаркаві був навіть за кордоном, вчився там. Штайгер Михайленко був поміж них усіх майже один юнак і до того ж небувалий, недосвідчений у житті. І тому Голубівка здавалася подвійно нудною, хотілося виїхати звідси, та цього не дозволяла умова з Товариством.

Така була, так складалася біографія молодого людини, що пізніше тісно пов'язала життя з шахтою. Стало нудно „до чортиків“ — одружився. Це трапилося якось несподівано однієї весни, Любов до Марусі Друмович, дочки десятника-поляка прийшла випадково, як приходять нежданна і радісна звістка. Одруження принесло зміст життя і міцніше прив'язало до місця. Життя стало згодом здаватися за серйозніше і реальніше. Ставала зрозуміліша потреба тих, що жили в землянках. Але як їм допомогти? Що зробити? — запитання ці лишилися нерозв'язані. На праці Михайленко почав виявляти більші й більші успіхи. Уже минали літа і кінчалась молодість. Івану Християновичу вже було під 30 років... Така була історія однієї молодого людини на Голубівці.

Але з життям шахтним зв'язалась і інша історія. Вона простіша і спокійніша, вона навіть не закінчена, ця історія.

V

Це було влітку 1904 року. До кабінету Михайленка зайшов молодий присадкуватий парубок у закурених чоботях і поношеному одязі і, переступаючи з ноги на ногу, поклав перед ним записку. Михайленко, відірвавшись від справ, хутко пробіг списаний кривим почерком аркуш паперу і, відразу впізнавши руку механіка Левницького, до написаного поставився доброзичливо. Механік Левницький був прекрасний робітник, хоч трохи чудний, задумливий і, здається, „політик“. Зразу він прохав улаштувати цього парубка на роботу, десь на поверхні. Парубок, мовляв, знайомий, з Уралу — хороший робітник-гірник, але зараз хворий і працювати під землею йому небезпечно. Треба було влаштувати хлопця. Михайленко коротко розпитав новачка і, записавши його прізвище (Борисов), надіслав до контори для оформлення.

Новоприбулий став до праці на верхній відкатці біля вугільного складу. До його обов'язків входило возити величезну дерев'яну вагонетку від естокади до складу. Працював там він кілька місяців, мовчки й уперто. Дуже довго не знався ні з ким і був на чомусь зосереджений і замкнений. Часто лише бачили його з книжкою, у вільний час — у бібліотеці. На відкатці Борисову ніяк не щастило. Одного разу навіть трапився випадок, що змусив його прохати іншого місця на шахті. Вантажник Микита Соломін на працю прийшов п'яний, довго лаявся, а потім упав біля терикона і заснув. Його оштрафували, а коли прийшла жінка і, заплакана, почала тягнути Микиту додому, той накинувся на неї з лопатою, безтямно лаючись. Борисов, що був тут, оступився:

— Ех, ти ж пролетарієм звешся, ім'я своє в грязюку топчеш, коли про інше слід подумати. Ех ти ж, люмпен!

Незрозуміле слово зовсім розпалило Микиту. Залишивши жінку, він накинувся на Борисова. Піднялись і інші вантажники і, нічого не розуміючи, стали на боці, ображеного товариша.

— Вобщє, ти, хлопче, щось ніби не наш, розговори в тебе братухо, якісь не наші.

Борисов щось намагався довести... — „Товариші, розумієте ж ви, дурні, про інше треба подумати, говорю я вам, погляньте на себе, на життя своє. Не до пияцтва нам тепер“. Слова його танули в шумові і не доходили до свідомості вантажників. Вантажники з того дня зовсім почали недолюблювати Борисова. Тоді Борисов вирішив попрохати Левицького, щоб перевів його на іншу працю. Треба було змінити обставини — цього вимагала мета. Було прикро за такий невдалий початок. Тоді згадалося недавнє минуле, мрії і стійкі рішення.

Гриць — ще хлопчисько: йому лише п'ятнадцять років, але він змушений працювати на заводі в модельному цеху учнем. У нього померла мати, а батька взяла поліція. Вдома ж лишилась малеча і на неї потрібно заробляти. Про школу, звичайно, треба було забути, бо треба працювати і працювати. І маленький Гриць у старому батьківському піджаку мало не до колін, у великому кашкеті щодня зранку ходить на роботу. Тоді, в тому вікові, життя здавалось тяжким і безрадісним, і він, здається, дивився на нього очима ось оцих вантажників. Але тоді до них на завод почали ходити студенти, збирати, агітувати робітників. Спершу багато дечого не розумів Грицько в цих розмовах, але згодом почав не лише вслухатися в кожне слово оратора, а й читати книжки. Прокинулась приголомшена останнім часом жадоба читати і він почав жадібно ковтати книжки, просиджуючи ночами. Тільки це були не ті книжки, які видавали в школі. Ці по-іншому пролазили в свідомість і там шелестіли сторінками, не давали спати. Перша книжка, здається, була якась брошура Бакуніна. Її Грицько прочитав кілька разів, і коли зрозумів, обдумав, захотілося зразу ж кидати бомби, висаджувати в повітря заводи. Пізніш були інші книжки. Ще пізніш Грицько дізнався про існування РСДРП і про другий її з'їзд. Розповідав про це виключений з інституту студент Левицький. Але розповідав неясно і, передаючи останні новини, нервував, видно сам чогось не розумів. Пізніше Левицький поїхав на Донецькі шахти і його замінили інші вчителі. Грицько став членом РСДРП — більшовиком, і 1904 року його направили працювати на шахти в Голубівку. До цього він встиг уже побувати у в'язниці, випробував голодівку, одержав партійне найвищого і накопичив певний багаж політичних знань. Гостро лише бракувало Грицькові навичок в агітаційно-масовій роботі, підходу до відсталого робітництва.

І от зараз цей випадок з вантажниками ще більше переконав у цьому. Треба знайти цю незнайдену мову для більшовицької роботи серед шахтарів!

Перевід на іншу працю було влаштовано, але й на новому місці Борисов не зміг зійтися з робітниками. Тоді Левицький вирішив взяти його до себе в механічну майстерню. Пізніше Борисов

сам себе лаяв: чому не додумався він до цього спершу. Праця в майстерні модельником, якнайкраще задовольняла його надії, на цій роботі він швидко придбав популярність, як кращий модельник, і знайшов те оточення, про яке мріяв кілька років.

Вечорами в модельному цеху почали збиратися: токар Трубочов, робітник Іваночкін, лаборант Лосев. Інколи заходили вибієтники Трубочов, Хмара, Охріменко. Це був актив, через який агітація йшла в маси. Так минали місяці і наслідки роботи починали позначатися — робітники починали усвідомлювати своє становище, знали про страйки й цікавились політичним становищем у Росії, подіями на Далекому Сході. Згодом з'явилася нелегальна література. Її до Борисова раз на два тижні просто в цех приносив з станції Голубівки якийсь незнайомий хлопець. З шахти № 22 брошури розходилися по всіх шахтах і в околишні села. Розносив їх учень майстерні, хлопець Щербаков.

Неділями сходилися у Левицького. Говорили і сперечалися довго та гаряче. Учитель Піїтів працював серед селян. Він захищав легальні форми роботи. Гарячував і нервував Борисов.

— Це потрібно, але не до цього в даний момент треба братись, Війна, дорожнеча, каторжні умови роботи спричиняють наростання протесту, у нас зразу страйк на порядковій денному, розумієте, страйк!... До справи треба підходити практично. Потрібна організація товариств взаємодопомоги, треба, щоб на цей час торгувала крамниця.

Мовчав і коли-не-коли втручався в суперечки, закутуючись у цигарковий дим Левицький. У ньому Борисов не впізнавав колишнього агітатора. Як зрозуміти ці заперечення: „Е, нічого з цього не вийде, там у Женеві заварюють, а нам тут розхльобуй. У Голубівці доки що нема чого лізти в бійку“.

— Меншовик,—робив висновки Борисов, спостерігаючи за Левицьким.

Розходилися додому пізно, вночі, з важкими від суперечок головами. І після цього довго Борисов не спав у касарні, з жадобою перелистуючи „Что делать“...

Восени, коли Борисов відчув, що ґрунт для шорикої агітації вже готовий, вирішено було провести перший мітинг. У неділю 23 жовтня задумали влаштувати масову прогулянку. День був ясний, сонячний. На „прогулянку“ вийшло панад сто чоловіка. Йшли полем, далеко. Більшість навіть не догадувалась про мету. В той день на свіжій чорноземній ріллі всім стало багато дечого відомо, і Борисов — цей задумивний і незрозумілий для багатьох новак — став зрозуміліший. Борисов говорив довго і, хвилюючись як ніколи, з'ясовував потребу і значення страйку, розповідав про події в Росії. Мітинг відбувався вдало: мета була досягнута і правила конспірації витримані.

Страйк почався несподівано. 4 листопада в другий зміні десь робітника ударив штайгер. Це викликало обурення на всій дільниці. Звістка обійшла всю шахту і вся друга зміна вийшла на

поверхню, відмовившись працювати. Цим було покладено початок страйкові. До страйкарів шахти № 22 приєдналися шахтарі з шахт усього товариства. Страйк набирав загрозливих форм і почав звертати на себе увагу губерніяльної та столичної влади. Події розгорталися.

Борисов і не думав про такі розміри. Тепер він став проводирем кількох тисяч страйкарів, а шахта № 22 стала одним із центрів робітничого руху. Прізвище Борисова облітало всі шахти. В касарні до нього почали з'являтися відвідувачі, а він, ледве встигаючи з'їсти за день шматок хліба, бігав по касарнях, землянках, говорив, агітував, підносив настрій. Через учителя Піітова був налагоджений зв'язок з селом, була організована закупівля продуктів. Відпускати продукти страйкарям погодилось і товариство споживачів шахти № 22, не зважаючи на те, що 15 листопада управитель рудні Нікішін видав наказа, категорично заборонивши торгувати на шахтах.

11 листопада на шахти почало прибувати військо. В середу увечорі був ще останній, перед грізними подіями, мітинг. Затягнувся він до ночі. Борисов багато говорив, навіть захрип. Його слухало кілька тисяч робітників, а коли закінчив—сипались оплески. Проте, слід було лише приглянутись до маси, і можна було зрозуміти, що не одного настрою вона трималася, певно не всюди підготовлено було, як слід, ґрунт для страйку.

Ці підозріння виправдалися найближчими днями. Коли почалися сутички, страйкарі в своїй масі не зберегли першого бойового настрою. Знайшлися зрадники, що виказали ватажків страйку. Почалась облога, а потім арешти. Першого, як слід було чекати, заарештували Борисова. До бібліотеки, де він провадив розмову, зайшло кілька козаків і, брутально схопивши його, повели до контори, підштовхуючи прикладами. А за кілька днів бачили робітники, як вели Борисова, закованого в кайдани, на станцію Голубівку. Бачив ще дехто, як били його і побитого замикали в вантажному вагоні, а він, зовні спокійний, намагався щось сказати, щось сповістити, щось передати тим, хто лишався на шахті.

Це було наприкінці грудня 1905 року. Так прийшов край страйкові на Голубівських шахтах. Підсумки були такі: зарплату кваліфікованим робітникам збільшили на 10—15 копійок за упряжку, почали будувати кілька касарень та лазень, активних страйкарів заарештували, щось сотня робітників одержали вовчі квитки. „На шахтах усе спокійно“—заявив пристав Скопін прибулому поліцайському начальникові з Катеринослава. Скопіна не забули, здається, за це в губернії він потім одержав перевід до міста Маріюполя та підвищення на службі.

Але товариш Борисов? Він та і зник, для шахти так і лишалася невідомою його дальша доля... Така вона, історія другої молодії людини на шахті № 22. Кажуть, нібито хтось з робітників нещодавно десь побачився з Борисовим у Москві, на якомусь з'їзді. Кажуть, що він член товариства старих більшовиків і посідає

відповідальну посаду в центрі. Таким же енергійним, розповідають ті, що бачили, лишився Борисов і посьогодні.

VI

Вони встають у пам'яті, ці роки з запорошеними деталями, зі стертими датами, з неясними обличчями зниклих, загублених людей. Їх навіть ніколи переглянути, ніколи перевірити. Та й важко це зробити, бо менш і менш кожного дня на шахті лишається живих свідків усього, що минуло. Інша справа—сама шахта, як виробничий організм. Сліди історії лишаються тут, живуть у її штреках, у вперах, в естекадах, кожному механізмові, в кожній новій будівлі. Варто зразу хоч поверхово вивчити шахту № 22, щоб помітити ці сліди. В окремих штреках та ходках лишилася спадщина часів Уманського—низька техніка, брак механізмів, старе непридатне кріплення. На поверхні інде також лишалася старовина. І поруч з цим—чужоземні механізми і обладнання, проведено французами, а також нові радянські механізми.

Машини живуть, вони в постійному многоганному шумові, в єдиному виробничому процесі щодня творять нікуди не записану ще історію шахти. Ось напружено гуде кавпер. Він тут виріс чи не найпершим серед нового обладнання, привезеного французами. 1910 року почалось це озброєння. Під керівництвом нового директора Дефранс'є ціла партія французьких гірних інженерів та техніків тут працювала над здійсненням графіка нових споруд. Тоді бетонувались надшахтні будови, зросла нова удосканалена сортувалька, під землею в деяких штреках були пущені бензиновози.

Французи протягом цього часу до 1917 року в шахту вкладали величезні капітали, сподіваючись сторазово повернути їх після війни. Французи помилилися—прийшла революція і надії їх лопнули, як булька на воді. Це добре пам'ятають на шахті. З фронту поверталися голодні й обідрані солдати і, проклинаючи керенщину, прямо ставили питання на зборах про створення ради. До директора Шарбо додому з'явилася молодь і сміливо, без колишнього остраху, привіталася.

— Бонжур мосьє, а чи не хочете часом летіти від нас к бісовій матері, поки ребра цілі?

Шарбо, не знаючи мови, без перекладача зрозумів зміст цього привітання і не змусив повторювати його. За його прикладом пішли й інші, і у жовтні 1917 року шахта природньо перейшла в розпорядження робітників.

3 жовтня 1917 року по квітень 1918 року шахтсю керував ревком. Ставилось питання про подальшу роботу шахти, про інженерно-технічне управління. Шахта працювала весь час не спиняючись ані на день. Тоді до нового господаря, до робітників, першим з усього інженерно-технічного персоналу прийшов Іван Християнович Михайленко. Він прийшов боязко, як на суд, одягнувшись у старенький фрак. Довго не знав з чого почати. Губився,

плутався в думках, хотів щось сказати, в чомусь покаятись, але його перебили. Член ревкому старий робітник Прокопенко, що пропрацював на шахті під керівництвом Михайленка близько 20 років, міцно стиснув руку.

— Значить, з нами Іване Християновичу, на наш бік?—Тепер нам не страшно ніякого буржуя, шахта працюватиме.

Іван Християнович з другого ж дня почав завідувати шахтою, яку доручив йому ревком. На цьому посту Іван Християнович лишився служити робітничій класі аж до 1929 року, доки на зміну йому, вже старому і знесиленому, не прийшов новий енергійний юнак, про знаменну біографію якого розкажемо пізніше. Іван Християнович трохи невчасно, з запізненням на 20 років почав обмірковувати події, що відбувалися навкруги і минуле шахти № 22, і свою в ньому роль. Багато чого зрозумів він, багато чого хотілося змінити, та вже було пізно. Вирішив вірно й віддано служити новій Голубівці, не лишати її й на хвилину. Не лишаючи й на жодну хвилину, в постійних турботах про механізми та обладнання працював він на шахті, ще 12 років. Правда, за цей час були перерви. В історію шахти вписались за цей час чорні дні, коли приїздили сюди білобандити, ламали і псували обладнання, ловили і розстрілювали комуністів, кращих робітників, і сама шахта змовкала, стаючи бездіяльною, бездиханною на тижні й місяці. Особливо багато шкоди вчинили 1919 року нальоти банд Махна та з травня 1919 року по січень 1920 року навала армії Денікіна. За цей час шахта майже зовсім занепала: пообвалювались штреки, зіпсувалася підойма, підгнив один кавпер, нижній горизонт був затоплений, а водяні труби та смоки зовсім поісувались.

З приходом рад у січні 1920 року Михайленко заходжується коло ремонтування шахти. Всі сили, всі засоби мобілізуються для висмокування води, обладнання штреків та ремонту механізмів. Доки не приготовані були смоки вибирали воду звичайними коробками, устаткованими в казанах. Цілу добу вовтузилися люди біля стовбура, спускались до шахти, ризикаючи щохвилини обірвуться на несправній підоймі. Шахта нагадувала мурашник і ці примітивні засоби вибирати воду були справді героїчні. Вода з нижчого горизонту надходила „на-гора“ в казанах, а Михайленко, обходячи останні горизонти, з жахом констатував, що всі ці зусилля—даремні. В жодному зі штреків не трималось кріплення, скрізь воно підгнивало і мало от-от пообпадати. Уявляючи наслідки, Михайленко з одчаю заплющував очі: тоді з усіх горизонтів бурхоне вода, що її з таким ентузіазмом вибирають на нижній горизонт, загине й шахта, з якою у нього, у Михайленка зв'язано вся життя. Про це було страшно комусь заявити.

Але ось по весні на шахту прибули електросмоки, воду швидко висмоктували і люди, що працювали на смоках, майже всі звільнились. Тоді Михайленко вирішив негайно взятися до обладнання горизонтів, усі сили було кинуто на цю ділянку. Працювали знову напружуючи всі зусилля, забуваючи про відпочинок. На працю

одні приходили за гудком о шостій ранку і за гудком о шостій вечора звільнялись. На зміну їм з'являлись інші в шість вечора, і о шостій ранку йшли до дому. І це при тій нестачі продуктів харчування та одягу, які переживала країна в ті роки.

У вересні 1920 року шахта вже буда відремонтована і після урочистого мітингу її пустили в роботу.

VII

Потім настали інші роки. З Червоної армії поверталася на шахту молодь, що пішла на fronti в 1917 і 1919 роках. Почали заселяти порожні касарні, почали зростати нові будинки. Минали роки і неможна було впізнати колишньої шахти Голубівки. Шахта швидко обростала новими будівлями, озброювалась новими механізмами. Це вже була не колишня шахта з „допотопними“ засобами праці, коли річний видобуток — 32 тисячі тонн вважали за нечуване досягнення (тепер цю норму шахта видає протягом 12-13 день). Це вже була не стара примітивна Голубівка, початківська шахта з нікчемними дощаними будівельками, з маленьким подвір'ям і незначним виселком. Зараз — це велика шахта Донбасу, шахта-мати, що народила на своїй території шахту новобудову, яка має бути здана в роботу найближчими днями. Голубівка-мати і Голубівка-дочка, в цих образах зберігся цікавий шматок історії нового Донбасу.

Нова Голубівка не повторюватиме кривого і тяжкого шляху шахти № 22. Вона відразу ж з першого дня буде озброєна могутніми комбайнами, блискучими електровозами, і річний видобуток її дорівнюватиме півтора мільйони тонн високоякісного кокусового вугілля. Але шахта-мати багато чого може розповісти дочці, вона їй розкриває секрети більшовицьких перемог, вона розповість їй, як здобувається світова слава.

З 1927 року історія шахти № 22 тісно пов'язана з біографією ще однієї молодої людини.

... Він зайшов в один з осінніх днів 1926 року до кабінету Михайленка так само скромно вдягнений, у закуренних чоботях, і поклав на столі своє відрядження. Він нічого не конспірував, цей новий живий герой нашого нарису, йому нічого було ховати своїх намірів. Він, студент-практикант Донецького гірничого інституту, вирішив на шахті № 22 попрацювати кілька місяців для практичних спроб свого якогось задуму. Михайленко уважно вислухав новоприбулого і записавши його прізвище (Костянтин Карташов), відрядив для оформлення до канцелярії.

Новоприбулий став працювати техніком одної з найвідсталіших дільниць. Довгий час його ніхто, крім адміністрації та робітників своєї дільниці, не знав. Ретельно відвідував комсомольські збори, виконував навантаження і весь вільний час просиджував над книжкою.

Згодом у праці Карташов почав більш і більш виявляти ініціативу, дільниця його вирівнювалася і навіть ставала одною з кращих на шахті.

Тоді на шахту прибували нові підземні механізми. Карташов домігся, що механізми були надіслані на його дільницю. З того часу Карташов став зовсім замкнений, пірнув у якісь обрахунки, книжки, в довідники. Інколи до 10 годин просиджував в шахті, не вилазючи на поверхню.

... Машини роблять, вони високо підносять продукційність вибою, але вони змушені щодоби простоювати по 5-6 годин без дії бо в шахті організація виробничого процесу лишається попередня, працюють на дві зміни; спершу підрубують вугілля, потім відбивають, далі відвантажують конвейером і навалюють на вагонетку. Десь у Енгельса Карташов прочитав про те, що техніка бою завжди змінює тактику його. Ця фраза давно опанувала хід усіх його думок і вимагала перекладу на мову гірничої техніки. На це пішли спершу дні, а потім місяці й роки. На шахті № 22 Карташов практично більш і більш усвідомлював зміст цієї фрази: Потрібні рішучі зміни в організації виробничого процесу в лаві.

І ці зміни були зроблені. За допомогою кращих робітників дільниці, справжніх ентузіастів виробництва — т. т. Лісовського, Єрохіна, Шейко і інших — Карташов запровадив досліди одночасової роботи всіх машин. Дослід був вдалий. Хвилюючись, засапавшись від буйної радості, Карташов про це розповів Михайленкові. Михайленко скликав увесь інженерно-технічний персонал і прибув з ним на дільницю до Карташова. Усі здивувалися з того, що побачили. Ще ніде не доводилося бачити такої чітко організованої праці. Гули зарубні, весело гуркотіли конвеєри, і вугілля блискучим безперервним потоком текло до вагонеток.

За кілька днів звістка про відкриття на шахті № 22 облетіла весь район, а ще через кілька день про це знав увесь Донбас. Газети широкими аншлягами закричали з перших сторінок про безперервний потік вугілля. На обкладинках журналів з'явилися портрети буденного, простого, зовсім недавно мало відомого навіть своїй шахті Карташова. І шахта № 22 також стала відома всій країні.

Так здобуваються успіхи, так складаються історії більшовицьких перемог. Про це все стара вже сьогодні шахта № 22 зможе і повинна розповісти і своїй дочці-новобудові і сотням новобудов, що цими днями стають до ладу шахт нового Донбасу.

Роки лишилися позаду. Похмурі і ясні, тяжкі і славні. Їх немає, про них лишилися лише одні спогади та многогранний, великий досвід більшовицької боротьби. Але от шахта ще живе, працює й творить. Вона вже стара, вона блідне поруч нових шахт-велетнів, але в неї ще вистачить молодой більшовицької енергії, щоб жити ще довгі роки, лунко несучи „на-гора“ бурхливі потоки блискучого, чорного вугілля, потрібного країні будованого соціалізму.

Голубівка

„петро ромен“

г. е п і к а

В умовах радянської дійсности, в умовах будівництва безкласового суспільства росте й формується нова людина. Росте молоде покоління, що в радянських школах, на виробництві, в колгоспах привчається сполучати кожен крок свого навчання з практичною роботою й боротьбою робітничої класи.

Комсомол об'єднує все краще, все передовіше, що є серед молоді радянської країни. Як у період громадянської війни, так і в період соціалістичної реконструкції, комсомол мав і має своїх героїв, що є прикладом для кожного молодого робітника й колгоспника.

Герой нашого часу якісно відмінний від героїв попередніх епох, від героїв експлуататорських клас. І розчарований, зневірений у житті герой буржуазного суспільства з вовчою мораллю мали спільну рису—глибоко розвинений індивідуалізм. Пролетарська молодь своїм ідейним і моральним рівнем стоїть на такому високому щаблі, на якому не стояла ніколи й не могла стояти молодь експлуататорських клас.

Творча соціалістична праця, активна громадська робота і боротьба за справу партії виховують нового героя, героя, що всі його індивідуальні здібності й прагнення підпорядковані основному завданню—побудові безкласового, соціалістичного суспільства.

І це слугування справі революції не є чимось нав'язаним, не є „офірою“, як подають деякі письменники, ні,—слугування справі революції є органічна якість героя, є вияв його більшовицького світогляду.

У країні Рад місце героя визначається ставленням його до праці і класової боротьби. І характерною рисою позитивного героя нашої доби є його ставлення до праці, як до справи честі, його уміння дати відсіч класовому ворогові, яких би замаскованих форм він не набирав. Соціалістична праця, усвідомлення своєї ролі на виробництві дає героєві радість життя, радість перемоги і впевненості.

Молодь разом з дорослими відповідає за перебіг виробництва, вона є призвідець ударних темпів. Життя виробництва є справа кожного окремого індивіда, бо воно захоплює, хвилює його, бо йому він віддає свої сили і здібності. Відтворити образ позитивного молодого героя сучасности, силою художнього слова подати пре-

красну постать молодого більшовика, що захопив би силою прикладу мільйони трудящої молоді—вимога, що її поставив ленінський комсомол перед пролетарською літературою.

Реалізувати цю вимогу і має завданням роман Епіка „Петро Ромен“. Перед письменником стояло подвійне завдання: створити художній образ молодого героя сучасності, образ, що захоплював би прикладом молоде покоління, образ, що синтезував би все краще, все прекрасно-героїчне, що є в молоді нашого часу—і з другого боку—заперечити ті наклепи, ті ворожі трактування молоді, що мали місце в українській літературі.

Адже типи комсомольців у романі Кундзіча „Де-факто“, Донченка „Золотий павучок“, Копиленка „Визволення“, типи комсомольців, надмірно зайнятих побутовою проблемою, відірваних від життя колективу, морально розхристаних—не знайшли ще собі достатнього заперечення в нашій літературі.

Місце героя визначається його ставленням до праці, його участю в класовій боротьбі. Отже подати образ позитивного героя поза його життям на виробництві, поза його участю в класовій боротьбі—річ неможлива.

Цілком правильно підходить автор до розроблення теми, будуючи сюжет так, щоб повнотою розгорнути образ героя, показати його у взаємозв'язку з соціальним середовищем, що формує героя, його світогляд, його характер.

Основна сюжетна лінія роману—боротьба робітничого колективу за ліквідацію прориву, боротьба за опанування техніки. Значне місце віддано в романі життю заводу, показові героїв саме в процесі праці, в процесі творчої колективної роботи. Приділивши достатньо уваги змальовуванню картин виробничого життя, автор позбавився хиб, що її часто припускаються письменники, пишучи про завод.

У численних творах ми подибуємо ухил в так званий „техніцизм“. Робітник—герой твору—подається на заводі, як механічна сила. Індустрія, машини, опис виробничих процесів захоплюють увагу письменника, їм—його найкращі фарби, його письменницький патос і ніжність. А людина, людина, що в радянських умовах господар виробництва, що керує машиною, примушуючи її слугувати справі соціалізму—ця людина так і не знаходить уваги письменника, лишається висвітленою однобоко.

Цієї однобокості, цієї захопленості „оркестрою цехових молотів“ і „переливчастою райдугою ливарних іскр“, що за ними в кращому разі загадковою, в гіршому—механічним двигуном лишилася постать робітника—уникнув Епик в своєму романі.

В протизагаді літературі буржуазній, що розинула культ „героя“, що літературні твори будувала за принципом протиставлення „героя“ й „юрби“—пролетарська література відбиває нове співвідношення колективу й індивідууму, де колектив складає класову єдність—і в той же час він конкретизується в певних постатях з властивими їм індивідуальними особливостями.

Центральна постать роману Петро Ромен не затушковує колективу, не забирає всієї уваги автора і читача. Подаючи основного героя в перших соціальних взаєминах, письменник показує середовище, що лише в ньому міг зформуватися даний тип, уважно змальовує окремі характеристичні постаті колективу.

Ось перед нами бригада Максима Вовка, бригада, що є зразком ударної роботи для всього заводу. Автор подає причини успіху бригади не в загальних рисах і фразах, а художньо розкривши прекрасну формулу тов. Сталіна: „Запорука перемоги—в людях, в нас самих“. І секрет перемоги бригади Максима Вовка в тому—які люди працюють тут.

Опис виробничих моментів не затушковує людей, навпаки, допомагає розгорнути повністю типи, допомагає показу нових соціалістичних умов праці, що в них виступає нова людина. Не безбарвні, одноманітні істоти буржуазного технічного роману, приголомшені технікою раби, а господарі виробництва, творчі індивідуальності виступають у романі.

Знання техніки виробництва, чіткість у розстановленні сил, спаяність бригади, висока свідомість завдань своєї класи—всі ці якості бригади Вовка розкриває автор, подаючи опис виробничих моментів. Для пролетарського письменника основне—не абстрактна техніка, не машини, а люди, що керують цією машиною, люди, що примушують техніку слугувати найкращій ідеї світу—побудові безкласового суспільства. Про цих людей не забуває Епик, позбувшись надмірного захоплення виробничим пейзажем.

„Скалка покірно підвелася вгору, наче відхнула, і з силою ударила по колоді. Вона злякано здригнула, пороснула білими іскрами вогню, розсипала їх навколо чарівним східним вітрильцем, помітно піддалася сталевій силі безстрашної скалки. Скалка скочила вгору і, керована вправною Майною рукою, упала на надібок з більшою силою. Залізні бризки вогню освітили увесь прогін, а грохот молота здвигнув землю. Мая напружено стежила за кожним порухом Максима Вовка і, впіймавши той рух, що визначав „стоп“—миттю підвела вгору сталеве серце тріумфальних воріт.

Вовкові помічники ухопилися за велетенські кліщі, за мить обернули гаряче тіло майбутнього пароплавного валу і Мая повернула ручку підойми“ (стор. 60).

Навіть під час опису виробничого процесу автор знаходить фарби і вміння підкреслити індивідуальні особливості героїв, спостерегти риси, що лише даному героєві є характеристичні.

Напружена робота бригади. Кожен захоплений процесом роботи, увагу кожного полонив розірітій добіла надібок, що чекає на певну кількість ударів молота. Захоплена роботою і Мая, вправна машиністка зводу, що від неї в великій мірі залежить вчасність виконання роботи. Та навіть у цей напружений момент Мая фіксує перехід Петра Ромена, і те, що цей перехід хвилює Маю, те що

ця людина для Маї багато важить—автор подає в неначе побіжно схопленому вражінні, що його він не виділяє з усієї картини виробничого процесу:

„Бригада працювала напружено і Роменів прихід помітила тільки Мая. Вона зиркнула на нього блиском розкосих японських очей, нервово підправила червону шапочку і, здавалося, зовсім байдуже заглибилася в роботу невтомної скалки“ (стор. 96).

Бригада Вовка—приклад роботи колективу, де кожен свідомий своїх завдань, де процес колективної праці проходить під знаком довір'я і класової спорідненості членів колективу. Звідси—та теплота в відносинах членів бригади, та особлива товариська увага і любов, ті внутрішні зв'язки, що з'єднують робітничу клясу, що її часто наші письменники забувають показати, подаючи робітничі бригади, як механічне з'єднання робітничої сили. Автор уміє спостеретти ці зв'язки, вміє вдало, не нав'язуючи, подати це, схоплюючи окремий погляд, окрему фразу поваги і любови:

„А ти як, Майко?—Вовк повернувся до дівчини, уважно по-батьківськи розглянув, як вона втомно випростовувала маленькі руки“ (стор. 67).

Бригаді Вовка протиставлена бригада ганебних темпів, бригада Сапіги. Автор угрунтовує причини розкладу в бригаді Сапіги, змальовуючи постаті Хихлі і Довбні, постаті ворожі робітничій клясі, що роботу на заводі підпорядковують своїм куркульсько-шкурницьким інтересам.

Подати нашу героїчну епоху, з непереможною правдивістю розкрити прекрасні перспективи нового, що за нього бореться найпередовіша кляса людства—пролетаріат, не можна, не поставивши на увесь зріст будівника нового світу, не показавши процес переробки людського матеріалу, процес народження нової соціалістичної психіки.

Найвищий принцип, що на ньому будуються взаємини людей соціалістичного суспільства—принцип колективізму. Проте, в колективі не стирається, не пригнічується творча індивідуальність окремого члена колективу, колектив складається з людей, що конкретизуються в певних індивідуальних рисах.

„Отдельное не существует иначе, как в той связи, которая ведет к общему. Общее существует лишь в отдельном через отдельное. Всякое отдельное есть так или иначе общее. Всякое общее есть частичка или сторона или сущность отдельного“.

(Ленін—„К вопросу диалектики“)

Отже, через окремих героїв, поданих як певний соціальний тип і в той же час повнокровно і свіжо окреслених, як індивідуальність, через взаємозв'язки героя і колективу розкриває пролетарська література ту єдність окремого і загального, що становить основу соціалістичного колективу.

Петро Ромен має репрезентувати радянську молодь, ту молодь, що, зрівши в комсомолі, загартувавшись у класовій боротьбі, назавжди пронесе з собою тверду впевненість, бадьорість і непереможну радість життя, радість боротьби й соціалістичної праці.

Петро Ромен—інженер, командир цеху і на сьогодні це явище ще не є винятком. На сьогодні комсомол перетворився на школу багатогранної господарської діяльності, яка постачає провідними кадрами соціалістичне господарство. У нашій літературі ще живе стара традиція, ще живе короткозорість, що недобачає утворення якісно нових явищ. До такої старої традиції належить манера багатьох письменників подавати комсомольців, пролетарську молодь, як іноді і хороших робітників, ентузіастів праці, але обов'язково малокультурних, обов'язково в протиставленні класово-чужим персонажам, що за ними і культура і техніка.

Таке трактування молоді на сьогодні вже не є типовим. І Епик постаттю Петра Ромена робить спробу заперечити це, через окремих героїв показати величезний ідейно-культурний зріст нашої молоді, показати ту роль, що вона відіграє на виробництві. Автор накреслив широкий план розробки образу Петра Ромена. Це мала бути глибоко розвинена індивідуальність, мала бути постать, подана і в плані дій, і в плані внутрішнього життя.

„Петро Ромен—новий тип людини. Повне усвідомлення свого місця в суспільстві, усвідомлення праці, принципів, критичне ставлення до праць навіть найвидатніших теоретиків світової мислі—„марксизм не домга, а метода в боротьбі“—безкомпромісність у громадському і особистому, цільність у протизагу й „на зло“ до Авербахівських теорій дуалістичності людини—таким я уявляв мого Петра Ромена“ (Післяслово, стор. 13), —це майже програма, що за нею Епик опрацьовує свого героя.

„Ромен почував, що цілий світ розкрив перед ним свої найтаємніші сховища“ і, розкривши їх—віддавав йому все, що нагромаджено віками людської мислі і праці“ (стор. 48).

І це почуття є характеристичне для нашої молоді, що росте і вчиться в нових умовах.

Проте, зібрати докупи всі позитивні риси нашої молоді, створити схему нової людини—ще не значить створити художній образ. Треба знайти найтонші, найнепомітніші риси, що роблять літературний персонаж не взагалі позитивною людиною, а саме такою індивідуальністю. Треба знайти ті найнепомітніші зв'язки, що зв'язують літературний персонаж з живими прототипами, ті прагнення й почуття, що властиві молоді, представником якої є літе-

ратурний персонаж. Цього не знайшов Епик, реалізуючи свій творчий задум у постаті Петра Ромена.

Статичність показу, декларативність там, де треба розкрити суть явища в дії—роблять постать Петра Ромена в великій мірі схематичною і непереконаливою. Автор часто йде лінією перерахування всіх якостей позитивного героя. Там, де треба розкрити ту чи іншу рису характеру людини, автор примушує його промовляти цілі політичні трактати.

Ромен навіть мислить політичними штампами. Так, щоб показати критичне ставлення Ромена до класиків марксизму, автор примушує його думати так:

„Ні, товаришу Енгельсе, неправий цього разу ти“—і далі—
„Саме молода соціалдемократія—більшовики старої Росії, цього жандарма Європи, на якій справедливо лежало тавро недовіря цілого соціалістичного світу, урахувавши паразки цих революцій, збила залізну труну капіталістичному суспільству“ (стрр. 37).

Антихудожність саме такого декларативного способу розкриття характеру героїв безперечна. І саме цим способом автор зловживає в показі основного позитивного героя. Інші персонажі повісти, приміром, Мая, Дем'ян Омелянович, хоч і розроблені автором не так детально, проте далеко щиріші і переконливіші.

Образ Петра Ромена подано статично. Як формується характер героя, як відбуваються якісні зміни його психології—про це читач з книжки не довідується. Про Роменове минуле довідуємося лише з скупих, побіжно кинених, рядків:

„Прийшовши на завод, він перетягав десятки тисяч пудів вугілля, перекидав сотні кубів землі, віддав йому увесь юнацький запал, всю пристрасть. Помножені на невтомну громадську роботу, пильне навчання у вечірньому технікумі та комсомольський квиток, вони викували з нього не тільки твердого комунара, але й першорядного інженера“ (стр. 53).

Це все—про той шлях, що з чорнороба-юнака вковує командира соціалістичного виробництва, з твердим більшовицьким характером. І далі Ромен подається, як уже готова зформована якість. Процесу зростання соціалістичної людини не показано. І в цьому велика помилка автора.

Автор одверто тенденційно протягом усієї книжки підкреслює позитивність свого героя. Безперечно, кожен твір у більшій чи меншій мірі мусить бути тенденційним, у тому розумінні, що кожен твір підпорядкований якійсь класовій ідеї:

„Но я думаю, что тенденция должна вытекать из положения и действия сама по себе, без особых на то указаний, и что писатель не обязан навязывать читателю будущее историческое разрешение изображаемых им общественных конфлик-

тов “—говорить Енгельс в листі до Міни Кавтської з приводу героїв її твору.

Художній образ, створений письменником, має сам за себе говорити, автор же дає характеристику Роменові здебільшого від себе в таких, примірно, загально-абстрактних фразах:

„Ромен не згинав спини під рукою життя. Він будував його сам так, як його навчила партія. Усмінене лице, незламність волі й переконань, завзятість та життєрадісність—ось прапор, що з ним пройшов Ромен свій короткий юнацький вік“.

Наділивши Петра Ромена великою сумою позитивних рис, ідеалізувавши його до краю, автор, проте, не зміг оживити його, зробити постать Ромена життєздатною. Адже в тих лекціях з мистецтва, що їх читає Ромен у театрі, в його доповідях на заводі—автор скорше висловлює свої погляди, ніж розкриває багатство характеру Петра Ромена, бо всі ці якості героя не виступають, як вияв його характеру в дії, вони неосвітлені внутрішнім психологічним життям героя.

Нове життя виховує нову людину з новою соціалістичною психікою, позбавленою забобонів і дрібновласницьких тенденцій старого світу. Щодо образу Петра Ромена, то відчувається певна боязкість автора повно подати внутрішнє життя героя. Петро Ромен надто розсудливий і раціоналістичний. Дії Ромена—не прояви якості психіки героя, а продукт розсудливості. Так Ромен любить Галину, любить глибоко і серйозно, відчуваючи, що „кожний удар його серця належить тільки їй, що тільки Галина заслуговувала на нестримну бурхливу силу його молодости“. Та коли Галина пориває з ним—Ромен сприймає це абсолютно спокійно, розсудливо вирішивши, що Мая хороша дівчина і замість Галини можна любити Маю. Звідки така легковажність, сухість у внутрішньому житті людини?

Не сухі і „скупні“ ростуть нові люди,—багата і прекрасна формується індивідуальність, бо їй чужі „терзання роздвоєної душі“, бо дії її не розходяться з сприйманням дійсності, бо всю її переповнює кипуча енергія боротьби, лірика нового життя.

Одна з хиб роману, на нашу думку,—його багатопроBLEMність. Зачепивши низку проблем, автор перевантажив роман, не зміг з достатньою глибиною подати висвітлення основної проблеми—показу позитивного героя нашої доби. Деякі питання, розроблені в романі, навіть на перший погляд видаються зайвими, перевантажують роман, розпорошують увагу читачеву і нічого нового не вносять. Так, зайвим є мотив провокаторства батька Максима Вовка, що його автор вводить, очевидно, з метою глибоше подати психіку

я своєї людини. Проте, цей мотив носить авантурний характер і в плані книжки має вигляд вставної новели.

Поверхово розроблена проблема диференціації, чужоземної технічної інтелігенції, бо зрештою конфлікт робітників з Райбленом пояснюється не тим, що він любить валюту і йому потрібний автомобіль. Вороже ставлення певної частини чужоземної технічної інтелігенції до радянської дійсності має глибокі класові основи, а їх і не показав автор.

Вдаліше подана постать Отто Вольфа, постать чужоземного інженера, що в процесі роботи на радянському заводі приходить до сприйняття ідеї соціалістичного будівництва.

Заслугує на окрему увагу подача в романі проблеми класової боротьби. Питання класової боротьби на конкретній ділянці соцбудівництва — заводі, автор зумів узагальнити, зміг поставити широко, знайшовши найтонші зв'язки між „імпортманією“ опортуніста Аслоняна і саботажом та рвацтвом представників куркульства Хихлі та Довбні. Боротьба за техніку усвідомлюється, як боротьба з класовим ворогом, як боротьба за соціалістичне суспільство.

Це загальна постава питання. Проте, конкретизація класової боротьби, подача її мовою художніх образів у великій мірі поверхова. Не відчувається складності класової боротьби в нових мовах, не подано правдоподібно ворога.

„Піти у пряму атаку проти радянської влади ці панове вже не в силі. Вони і їх класа кілька разів провадили вже такі атаки, але були розбиті і розсіяні. Тому єдине, що залишається їм робити — це пакостити й шкодити робітникам, колгоспникам радянській владі, партії. І вони пакостять як тільки можуть, діючи тишком-нишком“ (Сталін).

Такого ворога немає в книжці Епіка. Опортуніст Аслонян на перших же зборах відверто виступає з своєю опортуністичною програмою, Хихля й Довбня теж не приховують своєї куркульської ідеології. Зірвати з ворогів їх машкару, розкрити контрреволюційну їх суть, запалити ненавистю трудящих до тих, хто гальмує будівництво нового — таке завдання художника щодо показу класових ворогів.

Образи ж Аслоняна, Хихлі і Довбні до того спрощені й обеззброєні, що з ними й боротися не варт, бо досить їх вигнати з заводу, як відразу буде все гаразд. Класова дійсність нашого сьогодні така, що ворог чинить жорстокий опір розгорнутому наступові соціалізму, ворог без бою не хоче здавати позицій. Складності цієї боротьби і не показав Епик. І це серйозна помилка письменникова.

Нові якісні зміни відбулися в робітничій класі за часів радянської влади. Постать пролетаря випросталась на весь зріст, творчі здібності його повною мірою знайшли своє застосування. В боротьбі

з залишками старого формується новий побут, комуністична мораль, комуністична етика.

Це нове в робітничому побуті не пройшло повз увагу письменника, автор знає робітничий побут, уміє відітінити в героях наростання комуністичної свідомості. Щодо цього вдало опрацьовано образ Дем'яна Омеляновича. Образ Дем'яна Омеляновича збудовано динамічно. Він росте, не зважаючи на свої 50 років перед очима в читача.

Засідання партійного осередку — місце, де старий паливничий почуває себе, „як у своїй хаті“ — і це не перебільшення, бо саме до партійного колективу несуть старі кадровики свої пропозиції щодо роботи, саме тут звикли знаходити вони підтримку.

Дем'ян Омелянович боліє за прорив на заводі. Йому соромно прибивати ганебний прапор прориву — черепаху. Справа заводу — це в той же час і особиста справа Дем'яна Омеляновича. І це зрозуміло, бо перед нами робітник радянської країни — господар виробництва.

„Колись я мусив молити бога, щоб хазяїн з заводу не вигнав, а тепер я тут хазяїн. Нових робітників ми приймаємо, норми ми встановлюємо, плани ми будуємо. Що ж тут богові лишається робити?“

Говорить Дем'ян Омелянович і це не лише слова, бо вони підтверджуються його розумінням завдань робітничої класи.

Незрівняно кращі культурно-побутові умови, що в них живе зараз робітнича родина, нові взаємовідносини членів родини — все це знаходить місце в романі Епіка і це безперечно позитивний факт, бо ігнорування цього питання веде до спрощення.

Відношення Майки і Дем'яна Омеляновича, дочки й батька, їх взаємна теплота і ніжність, мають у собі найміцнішу основу класової спорідненості й товариської поваги.

Окремо виділено в романі питання взаємовідносин молоді. Висвітлення цього питання в комсомольській літературі має свою історію.

Був час, коли проквітала в літературі теорія — „склянки води“, що особливо яскраве втілення знайшла в таких творах, як „Визволення“ Копиленка і „Де-факто“ Кундзіча. Про чужу, не нашу трактовку статтевих взаємовідносин молоді в цих творах зараз говорити не доводиться. Свого часу ці твори були засуджені пролетарською громадськістю, письменники давно відмовилися від пропагованих ідей, ставши на шляхи перебудови.

Проте, відгуки цієї теорії ще можна надібати в сучасній літературі.

З другого боку, маємо в радянській літературі не рідкі випадки, коли питання побуту молоді свідомо ігноруються, коли пропагується певний аскетизм.

Так, у повісті Забіли „Тракторбуд“ основна героїня Галя Клинько, після невдалого кохання вирішає відкинути все особисте — віддатися роботі.

„Ти ж знаєш, для мене й справді оце все—праця, комсомол, якщо хочеш—п'ятирічка, світова революція—для мене все. Бо як би не це все, не знайшла б я в собі стільки сили й бадьорости, щоб жити й працювати“.

Подібне спрощенство, певну боязкість повної подачі життя комсомольської молоді маємо у багатьох письменників. Так, у Кириленковій „Перешихтовці“ образ редакторки Тані розроблено односторонньо, лише в пляні її громадсько-політичного обличчя. Вся ніжність письменника, всі фарби для подачі зародження любовних почуттів присвячені Лії—„жінці з ворожого табору“.

Безперечно—це нездорове явище в радянській літературі.

„Ми не проти любови, не проти музики, не проти поривань гарно вбратися. Навпаки—ми за все це. Але все ми підкоряємо завданням нашої кляси, бо творимо нове життя, мальовничіше, насиченіше, цікавіше для людей“ (Косарев).

Отже, показати позитивного героя всебічно, подати для молоді зразки нової моралі і поведінки—завдання пролетарської літератури.

І роман Епіка на всю широчінь ставить питання всебічного показу позитивного героя, показу формування нових взаємовіносин молоді. Щодо цього вдале подано образ Маї. Перед нами не суха схема, що виголошує мудрі розумування, а жива, бадьора дівчина комсомолка, з молодецько-допитливим розумом. І те, що Мая спочатку приголомшена, виведена з рівноваги розвитком своїх почуттів до Ромена, підкреслює лише серйозність цих почуттів.

Та основну свою увагу автор віддав Роменові. Він же і є носієм тих етичних норм, що їх автор вважає характерними для позитивного героя. Ромен за „чистоту стосунків молоді“—і це єдина вимога, єдиний критерій Ромена до жінки, що її він любить. Безперечно, наша література мусить виступати з усією рішучістю проти теорії „склянки води“, проти культивування „легкості“ у взаємовідносинах молоді.

В протизагаді цьому, пролетарська література мусить поставити ті приклади, що стали масовим явищем, що увійшли в побут робітничої кляси. Молоде подружжя будує свої взаємовідносини на основі здорової любови, зміцненої ідейною спорідненістю і товариською ширістю. Нашого молодого робітника-комсомольця, що працює над підняттям свого культурного рівня, що виробляє свої власні естетичні смаки—рафінована панночка, стилізована під кондукторку Галину, не здивує. В цього комсомольця вимога до жінки товариша не зводиться до вимоги „недоторканості“. Любовні переживання Ромена і Галини видаються архаїчними, давно знайомими з старої літератури:

„Побачивши уперше Галину, Ромен вирішив, та й не вирішив, а швидше відчув, що раптом надійшов край його скептичному ставленню до тих комсомольців, які дружилися, чи загалом розмовляли з ним про кохання, що він побачив таку дівчину, яка заслуговувала не тільки на повагу, а й на ті нестримні почуття, якими обдаровував її Ромен“ (стр. 115)

Такими застарілими засобами передає Епик любов Ромена до Галини. Проте, сам факт широкої постави питання про висвітлення побуту, нових етичних норм молоді—безперечно позитивний.

Проблема показу позитивного героя нашої доби, проблема показу нової соціалістичної людини в великій мірі пов'язана з проблемою творчого становлення художньо-естетичних норм пролетарської літератури.

Щодо цього, то Епик заперечує старі буржуазні канони, йде своїм шляхом, шляхом шукань і втілень нової ідеї твору в нові форми, що відповідають світовідчуванню пролетаріату. Епик будує сюжет так, що провідним стрижнем у романі є боротьба робітничого колективу за техніку. Навколо цього основного розгортаються події, вимальовуються характери героїв. Образи Дем'яна Омеляновича, Маї Сніжок, Вовка—сприймаються як типові характери робітничого колективу, дії їх, їх світовідчування пов'язані з реальними умовами, що формують їх як індивідуумів.

Про творчі зриви письменника в „Петрові Ромені“ ми вже докладно говорили раніше—зараз, визначаючи художній еквівалент твору, ми зупинимось лише на художньому способі подачі Петра Ромена, основного героя твору.

Художник нашого часу має правдивий матеріал, тому переконувати він мусить художньо узагальнивши окремі явища дійсності в образи, пов'язавши окремі факти боротьби й загальний процес велетенської динаміки, соціалістичного поступу. Тому аж ніяк невинуватиме надмірна ідеалізація нашого героя, ідеалізація, внаслідок якої герой іноді не відчувається читачем як реально сприйнята людина. Такий Петро Ромен. Відчувається, що Епик не переборов ще старих традицій—романтизму. Це підтверджують і ті художні засоби, що їх вживає автор, змальовуючи Петра Ромена—гіперболічність, абстрактність, надмірна ідеалізація.

„Ромен зорганізував навколо осередку міцний актив, обріс ним, як міцний дуб пружким гіллям, але й цього було замало. До нього, мов до телефонної ставдії, сходились шнури кожної цехової ланки“ (стор. 318).

Порівняння Петра Ромена до міцного дуба, а робітничого колективу до пружкого гілля—безперечно гіперболічний засіб показу героя.

Абстрактність, гіперболічність у поданні характера Петра Ромена позбавляють постать його правдивості не допомагають сприймати героя, як конкретного індивідуума :

„Ромен дихав на повні груди. Він вбирав у міцні міхури легенів стільки повітря, що йому вистачало його, щоб вигукнути на весь світ, кинути виклик старому світові, голосно заявити про новий образ тієї людини, що прийшла творити новий світ непоборний, непереможний“.

Щодо художності мови, організації лексичного матеріалу, то Епик вносить багато нового. Письменник збагачує лексику, образність мови новими поняттями, новими конструкціями, іноді занадто щедро кладучи виробничий кольорит навіть на абстрактні поняття.

„До Маї Сніжок у карякуватих літерах дописів робітники гнали ток протесту до тих, хто порушував високий нагрів робітничої волі“.

У даному реченні маємо характерну для Епіка манеру будови образів. Коли в наведеному прикладі такі образи, як „високий нагрів робітничої волі“, „ток протесту“ — цілком на місці і лише підкреслюють енергійність дописів робітників, то в інших прикладах відчувається штучність і невідповідність утворюваних образів. Подамо лише один приклад, зазначивши, що в книжці їх досить :

„Взаємний зв'язок двох людей, не підкорений законові повного нагріву, є омана“.

Характеристична також для Епіка манера матеріалізації образів. Так, навіть абстрактні поняття Епик передає як конкретну матеріальну річ : „Жмути веселого сміху“, „золоті згустки робітничої енергії“, „важкий сніп суму“. Серед цих образних неологізмів трапляються й такі, що недоречність і штучність їх — очевидна, прикладом, „драна торба безкраїх страждань“, „цеберка холодної байдужості“. Основний же напрямок суми образно-стилістичних засобів Епіка йде в пляні реалістичного сприйняття дійсності.

Поцінюючи в цілому твір Епіка, слід розглядати його на тлі української літератури, комсомольської тематики, слід пов'язувати з досягненнями, що вносить твір у висвітлення комсомолу в літературі. Петро Ромен Епіка заперечує ворожій трактування комсомолу, заперечує ті невірні тенденції, що знаходять ще місце в сучасній радянській літературі — тенденції, що виливаються в однобічний поверховий показ комсомольців, що іноді навіть оформлюються в пропаганду певного аскетизму.

Так, в останньому творі Перегудова „Солнечный клад“ маємо трактування типу нової людини, як аскета, як людини, що глушить у собі почуття любови, що життя своє обмежує лише громадською роботою. Такий тип комсомолки Вери Кургановой. [Ознаки цієї

невірної тенденції — ідеалізації аскетизму, боязкість подати повно життя нашої молоді — часто маємо і в останніх творах української літератури („Тракторбуд“ Забіли, „Перешитовка“ Кириленка, „Народжується Місто“ Копиленка).

Безперечно, ці тенденції заважають всебічному показові позитивного героя нашої доби, стоять на заваді створенню прекрасної багатогранної постаті молодого героя сучасності.

Як позитивний факт, як прояв великої уваги письменника до проблеми показу молодого героя сучасності, відзначаємо ми роботу Епіка.

„Петро Ромен“ відкриває нову сторінку в історії висвітлення комсомолу в українській літературі.

Народилися нові герої, герої соціалістичної праці і безмежної відданості справі партії. Кипуча енергія боротьби, лірика нового життя, радість соціалістичної праці переповнюють нову людину. Про це — книжка Епіка.

серед книжок

Максим Рильський. Знак Терезів
Поесії, в-во „Рух“ 1932.

Поет Максим Рильський мало відомий комсомольському читачеві. Своїм світоглядом, колом своїх тем, орієнтацією на читача він був як небо від землі далекий від ідеологічних та естетичних вимог трудящої молоді, що вмів любити і цінувати своїх поетів.

Треба просто сказати, що Максим Рильський в попередній своїй творчості стояв на буржуазних ідейно-мистецьких позиціях, що їх посідала група письменників-неокласиків, до яких він належав. Віткуючи від сучасності, М. Рильський борсався в колі „нейтральних“, „вічних“ тем, а іноді й просто вороже виступав проти сучасності, не розуміючи і не сприймаючи її. В передостанній збірці своїх поесій — „Гомін і відгомін“ він ще досить недвозначно натякав на своє ізольоване становище в радянському суспільстві. У вірші „Принц Данський“ він говорить:

Нехай і справді так. Це нерви,
може сплін це
До Криму виїхати! Не думать, їсти,
спать!

А пам'ятаєте:

Де це Полоній, принце?
— Він за вечерею:
— Він їсть!
його їдять!..

Тому особливе значення має для нас як свідчення світоглядної перебудови, нова книжка поесій Максима Рильського „Знак терезів“. Більш вдало навчати годі придумати.

Малюнок художника Рубана вдало ілюструє цю назву: на одній чашці терезів лежать всі аксесуари класичної поесії: перо і пергамент, ліра і пантеон, але все це переважила владна рука робітника, що поклав молота на другу чашку терезів. Справді бо, поет

не захотів умирати разом зі смертю класи, що його породила, він знаходить в собі силу поставити свою поезію на службу робітничій класі, він удруге народжується, як поет, бо для значного кола радянських читачів Рильський майже не існував. Ось чому знаменний „Знак терезів“ для сьогоднішнього дня. Переможне завершення першої п'ятирічки, величезні успіхи соціалістичного будівництва, правильного здійснення ленінської національної політики партії, це все спричинило величезне зрушення серед старої інтелігенції і перехід значних шарів її на наші позиції.

Зокрема в літературі, постанова ЦК ВКП(б) від 23-IV—32 р. про перебудову літературно-художніх організацій, що завдала нещадної відсічі лівацьким гаслам „союзник або ворог“ спричинила ідейний поворот і прихід цілої низки письменників до лав активних учасників соціалістичного будівництва, прискорила процес їхньої ідейної перебудови.

Один з найяскравіших прикладів цього, насамперед ідейного і творчого зрушення, є книжка „Знак терезів“ Максима Рильського. Цілком природно, що свою нову книжку М. Рильський починає з декларацій. У його становищі це цілком зумовлено, бо навіть декларація нових позицій такого поета, як М. Рильський, є знамення часу.

„Декларація обов'язків поета і громадянина“ декларує ту нову силу, що живить емоції поета, а саме: співзвучність творчій класі — пролетаріатові що є господарем і будівником життя:

Мусиш ти знати з ким
Виступавш у лаві,
Мусиш віддати їм
Образи й тони яскраві.
Мусиш своє ім'я
Там написати ясно,
Де мільйонне сія, — класе!

Поет проголошує, що він викидає за „облавок канон старенької пані естетики“, і хоч це не завжди йому щастить, робить висновок, знаменний для М. Рильського:

Все, що диме й горить
У полі, в майстерні, в слові,
Мав служити
Робітникам.

Декларація, як бачимо, досить рішуча. Але однієї декларації недостатньо. Треба її підперти новою тематикою, новими світоглядними критеріями, що зроджують нову якість поетичного матеріалу, що його дає поет.

Перший, розділ „На тому березі“ — це ніби теза, яку заперечує поет, що від неї відштовхується, щоб на контрастах різкіше показати перевагу Радянського Союзу. Раніш Рильський, ідеалізуючи Францію, писав:

Ти випив самогону з кварти,
І біля бочки в бруді спиш,
А десь там голуби, мансарди,
Поети, сонце і Париж.

Тепер уже не скаже поет цього, сонце більше не підводиться на Заході. Він бачить суворий похід криз і безробіття, бачить жах пануючих клас перед володарем світу — пролетарем („Банкет“), а це, як не-як, мотиви, нечувані у Рильського.

Другий розділ — антитеза, заперечення першого „На цьому березі“. Що бачить поет в нашій радянській дійсності, той поет, що раніше не хотів бачити нічого, або бачив чужими очима тільки темні, негативні сторони, рятуючись від цієї прози тільки своєрідною приреченістю і неминучістю всього сущого на землі, бо, мовляв,

Ластівки літають, бо літається
І Ганнуса любить, бо пора.

Тепер навіть у старих мотивах, у природі — вітрі, сонці, грозах він, як деталь, бачить постать тракториста і нову будівлю і зростання нових людей.

Більшість поезій мають знов таки декларативний характер. Автор декларує нове ставлення до дійсності, до речей, явищ, подій, життя. Літерально кажучи, брудний, замуранний, але веселий тракторист вризається в творчу лабораторію Максима Рильського. Іноді він дивується, цей веселий тракторист, старим словам, що ними не можна віддати нові поняття і настрої,

зачудовується з того, що він потрапив у сонет, а все ж він радий — Рильський виходить на нову дорогу, і ця дорога наша.

Ще часто надто легковажить М. Рильський своєю перебудовою, ще іноді його поезії вражають минулу досконалість, не набувають високого емоційного звучання сьогодинського дня і тоді з'являються слова — полова, легкі, і нетривкі. Нелегко по суті дається перебудова М. Рильському, розуміємо ідейна, світоглядна перебудова. А все ж, коли раніш поет нікуди не кликав, нікого не будив, йому не було куди кликати, то зараз він складає гімн трудові і сонцю. Труд у нього це не завжди соціалістичний труд, а просто правду М. Рильський полюбляв оспівувати й раніше (взяти поему „Сашко“).

М. Рильський намагається по-філософському уgruntувати своє нове ставлення до світу і тут у нього багато від старої його філософії:

Так! Жити, і любити, ненавидіти,
Істи
Сміятись, прагнути, спалити кораблі.

Усього цього замало. Це біологічне прагнення живої істоти залишитися живою. Тут немає ще розуміння переходу на нові класові позиції, як активної акції. Цей пасивний настрій сприймання життя таким, як воно є, родить легкі, легкі неокласичні вірші, в яких Рильський, — це старий Рильський.

Та воно і зрозуміло. Старе естетичне коріння тяжить мідно. Не легко відразу знайти старому майстрові новий інструмент для нового матеріалу. Він сам це добре розуміє:

Нове життя, нового прагне слова,
А де зайти, як дати кров і плоть?
Ще неньки пісня в серці колискова,
Поборе — марш, та тяжко побороть!
Ще Блок, ще Гріг, ще лілія, ще мрія.
Ще колихання голубливих вод
... На вулиці Заливчого Андрія
Тебе чекає двяховий завод.

Але й недооцінювати того велетенського творчого зрушення, що є в Рильського, ніяк не можна.

Серед незначних, що не залишають сліду, поезій вирастають такі ідейно-насені речі як

Фінка і Фомка — стрункий арсенал,
Шмара і шамать — тонкий ідеал,

П'ять рівно чотирьом, у жовтні
травень юний.
І жовтень, аж тоді, як спіє листопад...
Ну, що ж, дивуйтеся, повапленіі

І жовтень, аж тоді, як спіє листопад. . .

Ну, що ж, дивуйтеся, повапленії

труни

Під рік шіснадцяти химерний
владі Рад.

Ще більший парадокс готується у неї:

З традицій кам'яних зробити

Шоб ви титанам олягнені пігмей

Полинули за ним.

Важко в короткій рецензії відзначити всі ознаки і вияви творчої перебудови Максима Рильського. Треба

„Роздуми та усміхи“ і „Постаті“ по-своєму характерні для сьогодення цього дня в творчому зростанні М. Рильського. Йому ще треба багато працювати, щоб закріпити перші кроки перебудови і дати нові зразки соціалістичної поезії. Але найголовніше, що треба відзначити — швидкий і рішучий поворот М. Рильського лицем до робітничої класи, до соціалістичного будівництва. Поет переживає другу молодість. Це знамення часу. Можна сказати за поетом:

Де бур'яни буяли.

„Замість сонетів і октав” —
Інтернаціонале!

Ст - ая.